Контрольный экземпляр

ОКТЯБРА БАЙРАКХА КІАЛ

Массе а мехкий пролетареш, вІашагІкхета!

СЕРДАЛО

КПСС НОХЧ-ГІАЛГІАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА,
НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского рескома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 7 НОЯБРЬ, 1990 ШУ. ★ № 109 (7923). ★ Мах 3 кеп.

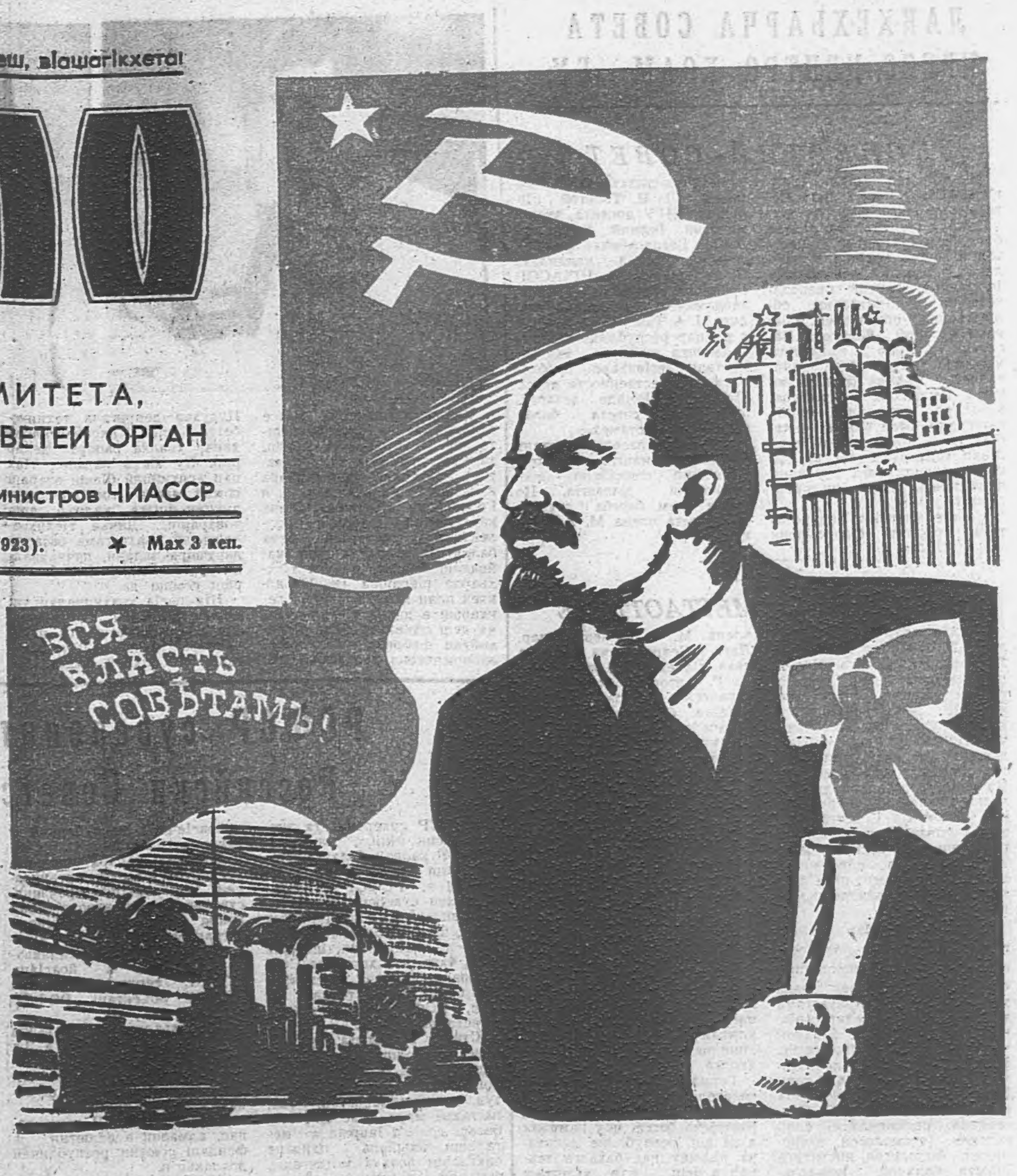

МОСКВЕ ХИННА ТОРЖЕСТВЕННИ ЗАСЕДАНИ

Вай общество кхотаярен массе оагІорахьара кердаяккхарен белгало а йолаш хилар Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце 73 шу дизара хетаяь 6 ноябре Москве хинна торжественни собрани. Укх шера СССР Лакхехьарча Совета цІерагІа йир из.

Заседане дакъа лаьцар М. С. Горбачева, Н. И. Рыжкова, А. И. Лукьянова, Российски Федераце кулгалхоша Б. Н. Ельцина, И. С. Силаева, СССР, союзни а автономни а республикай, Московски городской а областной а Советий халкъа депутаташа, столица къахьегама коллективай а общественноста а викалаша, Московски гарнизона бІухоша. Цига бар доазол дехьара хьаьший.

Торжественни собрани хьайийллар СССР Лакхехьарча Совета Союза Совета Председатела И. Д. Лаптева.

Зале йийкар СССР Паччахьалкхен гимн.

Къамаьл де дош лу СССР Лакхехьарча Совета Председатела А. И. Лукьяновна.

Съездий Кремлевски Двореце вай гулдениад, аьлар цо, 73 шу хьалхагІа къаьнарча дуненга майрра шийн чІир дІахьайкаьйча Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце 73 шу дизар белгалдаккхар духьа. Цунца цхьа моллагІча тайпара хам баьІац вай воай къаман, дерригача халкъа юкъарча традице. Вайх хІаранена вурийтталагІча шерара Октябрь миштаб аьлча — из ба Владимир Ильич Ленина, большевикий ленински тварде, халкъа ираза тІехьарча къовсамхой ноахалий гІулакхашца айхха бувзабенна бола революционни хувцам. Из я халкъа Іаьдалеи демократен идеяш, гуманизмаи нийсхони идеяш, интернационализма идеяш лард а йолаш долча социалистически хувцамий чоалханеча, Іалаьмате халача, вІашдухьаленаш йолаш болча наькъа юхьиг дІайолаяь зама.

Шийн къамаьл чакхдоалаш А. И. Лукьянова аьлар:

— Мукъаба сона СССР Лакхехьарча Совето сайна тІадилла гІулакх кхоачаш а деш, укх залербараш, хІаьта царга гІолла — вай Конституце доазонел чухьа шоай гІулакхаш леладеш бола тІемеи къахьегамеи ветеранаш, болхлойи ахархойи, гІулакхера нах а интеллигенци а, кхалнахи кагирхойи, Эскареи Флотеи тІемахой, коммунисташ а кхыча партейи боламийи викалаш а Сийлахь-боккхача Октябра 73 шу дизарца дег тІара даькъала бувца.

Мукъаба сона дерригача советски халкъа ираз а дикадар а хилар, кхоаненга доаха дог сатийнеи бІубеннеи хилар ловш ловца баккха.

Цул тІехьагІа къамаьл дир П. О. Сухой цІерагІча Московски машинашъеча завода генеральни директора М. Б. Симонова, кхычар.

Грозне хинна торжественни собрани

Самардийнахьа М. Ю. Лермонтова цІерагІча эрсий драматически театре Сийлахь-Йоккхача Октябрьски социалистически революце 73 шу дизара хетаяь Грозне къахьегамхойи общественноста викалийи торжественни собрани хилар.

Из хьайийллар халкъа депутатий Грозненски городской Совета председатела В. А. Куценкос.

Октябра цІейна хетаяь доклад йир Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Председатела, КПСС рескома хьалхарча секретара Д. Г. Завгаева.

Собрани яьлча цІейна хетадаь концерт хилар.

ЯЛАТ ДІАДУВШ БА

Де дезар тІехьа ца доахаш, шийн ханнахьа деш оамал йолаш я Малгобенски района «Алханчуртский» совхозера Чапанов Хьасан керте латта кхаш леладу бригада. Из арендни хьисапе болх беш йола кхоалагІа шу доладеннад.

— Арендатораша боахампа договор а оттадаь дІайицад 1200 гектар лаьтта, тайп-тайпарча маркех Іола бархІ трактор, кхыйола техника, — аьлар совхоза керттерча экономиста Чапанов Сале. — Цхьа масал доаладергда аз: соахка, кхашкара хьувкъам геттара эсала хиннача шера, из цхьа коллектив мара яцар тха совхозе биззача боараме шийн декхарех лоархІаяь. Цунга хьежжа дар тІеххьара цунна дІаькхаьча ахча а.

Ала хІама доацаш дика лел гІулакхаш укх шера а. ХІара гектара тІара, план 19 центнер йолаш, юкъера лаьрхІача чуйицад 21 центнер ялат. Укхазара хьалаш теркалдича, из дика хьоккхам ба. Кхоачашъяьй арендатораша генараш чуэцара план а. Цхьабакъда, массарел чІоагІагІа аьттув баьннаб цар коартолий кхай тІа. Кховзткъа гектарах хІаране тІара бригада болхлоша уж чуйицай 134 центнер. Долче, шоай декхар 35 процент тІеххоачашдаьд. ХІанз чуйийна хьажкІаш чуэцаш ба арендатораш. План 25 центнер йолаш, хІара гектара тІара уж чуэц шовзткъ центнер а кхы дукхагІа а.

Укх шерара хьувкъам чуэцара балхаш чудийрза деце а, хьатІадоагІача шера лард йолла бицбеннабац арендатораш. Ханнахьа, октябрь юкъебахача деношка, дІадийна даьхар цар гурахьа дувш дола ялаташ.

М. ЭРЗИЕВ.

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета массазарча комиссешка

Укх деношка хилар НГІАССР Лакхехьарча Совета законодательства, законностей правопорядкан дешашта йолча массазарча комиссе заседани. Цига дийцар республика вахаре лоархІамегІа дола дешаш. Повестке юкъедихьа хьалхара дош дувзаденна дар наькъашка зуламаш ца хилийтара НГІАССР Госавтоинспекце беча балхаца. Цу хьакъехьа хоам беш республика МВД ГАИ начальника В. Караблина белгалдаьккхар, укх шера йиъс бетта наькъашка хатар хинна 860 моттиг гучаяьнналга, из бахьан долаш 228 саг ла а леш, 1029 саг лоза а веш. 80 процент авареш водителий бехкагІа нийсъеннай. Къаьстта укхаза белгальяьннай кооперативий доалахьара транспорт. Тахан цар водителаш мукъабалийтаб медицински тІахьожамах, кхетама-профилактически балхах. Дукха дарика доладеннад шийна хІамилг яккхара паччахьалкхен транспортах пайда нийбар, бийсашкеи кІиранденошкеи водителаша машинаш шоай коашка дІаувттаелга система а хинна дІазттад. Наькъашка лерттІа кхерамзле Іалашъяра новкъарле ю Грозне а еррыгача республике а наькъаш деха хиларо.

Иштта, унзара факташ юкъе а йоалаеш НГІАССР МВД ГАИ начальника хоам бахьчул тІехьагІа гулбеннараша хьаьдда а корта болаш а къамаьл дир дийцача дешах лаьца. Республика МВД ГАИ начальникага хаттараш дир комиссе членаша А. Х. Ванцаева, У. А. Арсанукаева, И. Д. Хадисова, Б. М. Ведзижева, В. Т. Сагаева, цул совгІа заседане дакъа лаьцача парламента кхалнаьха бытен къахьегамеи ноанойи бералеи дешашта, дезали унахцІеной дораяра, ветераний, инвалидий къабеннача наькъа, социальни дешашта йолча массазарча комиссей председателаша Г. Б. Эльмурзаеваси А. Б. Чаниеуркаевои.

Халкъа депутатий чІоагІа таркам тІаэзар наькъашка лелара бокъонаш телхаярах бехктокхаме оазара йолча СССР законодательни акташта юкъе цхьадола хувцамаши тІатохараши делга дехаш республика МВД ГАИ юкъейинхьача предложенеша. Масала, корта бохабу малар менна машина хехкача е менна волча сагага из лехка бокъо ялара тохаш дола гІод 500 сомага кхаччалца айлу. Комиссе членаш раьза хилар цу тайпара предложенеш хьаллаца. ЛаьрхІар республика суверенитетах йола Деклараци тІайийцачул тІехьагІа из дош юха а къаьстта дувца. НГІАССР МВД ГАИ кийчъяь материал тахка а техка, кхы тІа тоа а яь республика Министрий Совета, министерствашкеи ведомствашкеи, горрайисполкомашка, наькъа-коммунальни службашка практически гІулакхаш дайтара болх чакхбоаккхаргбола лаьрхІа група вІашагІъеллар.

Ира дискуссеш хилар республика паччахьалкхен суверенитета Деклараце проект ювцача хана. Цу хьакъехьа къамаьл дІадоладеш комиссе председатела заместитела В. Т. Сагаева хоам бир комиссеша кийч а яь НГІАССР Лакхехьарча Совета — кхоалагІча сессе йийца хинна Деклараце проект хІанз хоалуш хувцаенналга. Цунна юкъеяхай альтернативни проекташ тІара маьхегІа йола положенеш, проект ювцача хана общественноста тийна предложенеши замечанеши.

Комиссе членаша Б. Д. Бахмадова, А. Х. Ванцаева, Х. Х. Бахтарова, У. А. Арсанукаева, Б. М. Ведзижева, К. Г. Газоева, И. Д. Хадисова, Х. Х. Цобаева, иштта Г. Б. Эльмурзаевас а белгалдаьккхар Деклараци махулла сихагІа тІаэца езалга.

Парламентарей уйлаш тайп-тайпара хилар хоалуш дар кердайоалаш латтача Союза субъекташта юкъера гІулакхаш тоадара дош дувцача хана. ДукхагІбола депутаташ цхьан уйлан тІа сайцар: хургйола суверенни паччахьалкхе РСФСР-ца а СССР-ца а цхьатарра гІулакх леладеш, бартаца яхаш хила еза.

Депутаташа, общественносто яь предложенеши замечанеши теркал а еш, парламентски комиссес дукхагІча даькъе могайир проект. ЛаьрхІар республика Лакхехьарча Совета аргІанарча сессе из ювцийта. НГІАССР Лакхехьарча Совета массазарча комиссешта хьалхадаьккхар республика паччахьалкхен суверенитета Деклараце проект шоай заседанешка йийцача бакъахьа хеталгеи цунах лаьца шоашта хетар оалалгеи.

Иштта заседане йийцар, тІаккха мога а йир «НГІАССР халкъа депутата отзыв ярах» йола проект. Из а республика Лакхехьарча Совета аргІанарча сессе ювцийта лаьрхІар.

Заседани дІайихьар комиссе председатела А. Н. Петренкос. Законодательства, законностаи правопорядканей йолча массарча комиссе балха юкъе дІакъалаьцар НГІАССР Лакхехьарча Совета председатела хьалхарча заместитела Ю. И. Румянцева.

Р. И. ХАСБУЛАТОВ харжархощца вІашагІкхийтар

Селхан Л. Н. Толстоя цІерагІча Нохч-ГІалгІай Паччахьалкхен университета студентащца, преподавателашца — шийн харжархощца вІашагІкхетар хилар РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела хьалхарча заместителца Р. И. Хасбулатовца. Цо гулбеннарашка лоацца хоам бир Россе тахан латтача политически а экономически а хьалах.

Цо доашхаш дийцар «500 дий» яхача программах. Нохч - ГІалгІайче экономически дегІайоалаяра тІаерзаяь массехк предложени елар.

Шийн къамаьл чакхдоалаш Р. И. Хасбулатова аьлар:

—Укх вІашагІкхетарга чІоагІа сутавсаш вар со, хІана аьлча, шун новкъостащца, укхазара йоккхача политикага со вига никъ дІаболабеннадаь. Сона цІаккха а дицлургдац из. Сай оагІорахьа аз дерригга а дергда Нохч - ГІалгІайче дегІайоалаяран чІоагІъ яран.

Р. И. Хасбулатова гулбеннарий Октябра цІей даькъала дийцар.

ВІашагІкхетар чакхдоалаш Р. И. Хасбулатова гулбенначар тийннача дукхача хаттарашта жоп делар.

ВІашагІкхетаре дакъалоацаш бар Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Председатель, парте Нохч - ГІалгІай рескома хьалхара секретарь Д. Г. Завгаев, КПСС рескома секретарь А. Д. Яндаров, НГІАССР Лакхехьарча Совета халкъашта юкъерча дешай комиссе председатель А. Бугаев, ЧИГУ ректор В. А. Кан-Калик.

С. УМАРОВ.

ДЕ ЛАЬРХІАР—ЦХЬАНА ГІУЛАКХАШ ЛЕЛАДАР

КПСС Грозненски городской комитете цхьан истола гонахьа гулбелар Нохч-ГІалгІайчен столица Іилманхой — обществоведаши партийни болхлойи. Заседане лаьрхІар КПСС-ан хІанзарча социально - демократически боламан юкъерча бувзама проблемаш ювцалга дар.

Исторически Іилмай доктора, госуниверситета КПСС исторе кафедра заведующе Ж. Гакаева, ЧИГУ проректора, исторически Іилмай доктора, профессора И. Лоовеи профессора Ю. Агаджановеи, «СевКавНИПИнефта» парткома секретара В. Бондарева, кхычар белгалдоахар, социал - демократаш шоай уйланга, программни лерхІарашка, социальни базага диллача коммунистически болама массанел а гаргагІа латташ хилар. Таханарча вай бакъдолча вахаре уйла тІайийрзай саготагІа йола дукха проблемаш къоастаяр духьа низаш гаргадигара, цхьана гІулакхаш леладара вІашагІтохара.

Совещане дакъа лаьцараша белгалдоахар, социально-демократически болама опыт лаьрххІа Іомае йоагІаш хилар а. Къаьстта лоархІаме да из кхы а хІанз нийсденнача дукха партийноста хьалашка КПСС болх бе безаргхиларах. Цхьаккха дича а Іилманхой коммунисташ чуозанза баргбац рекомендацеш кийчъеча хана профессиональни партийни болхлоштен активисташтен новкъостал дара, КПСС-о шийна къоастаде деза малагІча боламашца цхьана гІулакхаш леладергда, малагІчар программни лерхІараш, формаш, политически къовсама методаш цо къоабалъю.

Кхычарбар санна боаца, шийн теркам тІабахийтар философски Іилмай кандидата Р. Дулерайна социально -демократически болама исторена, коммунистически идея бакъ хилара, КПСС шийн хІанзарча хьала.

Заседане дакъа а лаьцар, цун итогаш а йир КПСС Нохч - ГІалгІай республикански комитета секретара, философски Іилмай доктора А. Д. Яндарова.

ПОСТАВЩИКАШ, ТОХАЛЕ

5-ча ноябре республика Лакхехьарча Совета Председатела Д. Г. Завгаева совещани хилар Нохч-ГІалгІай АССР Министрий Совета Председателаца С. М. Бековцеи цун заместителашцеи. Белгалдаьхар республикана налхеи маргарина лоаттаберапа договорни декхараш телхадеш, вайцига уж продукташ йоххилга юкъагІдувлаш хилар.

Масала, йиълагІча квартале вайна 462 тонн сливочни даьтта дайта декхарийла хиннача Ростов-на-Донус ма дарра аьлча цхьаккха килограмм яйтаяц, 176 тонн даьттеи 680 тонн маргарин яйта декхарийла хиннача Саратовна а иштта вай декхар тІадисад. Иштта сурт да Москваца, Минскаца, Ивановца, Киевца, Тбилисеца. Шийн декхараш тешшаме кхоачашдеш яр алхха цхьа Белгород мара яц.

Цу тайппара, вайна хьа ца дайташ дисад 1342 тонн налхеи 1744 тонн маргарини.

Цу тайпарча хІамаша халача хьал тІа оттаду республике баха нах лоархІамеча кхачаи продукташца Іалашбара гІулакх. Укхаза дІахо хьем бар мегийта йиш йолаш дац, белгалдаьккхар совещани еш хиннача Д. Г. Завгаева, республика Министрий Совета тІадиллар цо сов сиха договорни декхараш телхаду предприятеш йолча регионашка а ваха, кхы гоа ца деш республикана даьттеи маргарини яйтара дешаш къоастаделга.

Совещани чакхъяьнначул тІехьагІа, республика бехктокхаме болхлой цу регионашка дІабахар.

Потребителаш цу продукташца дІахо Іалащбара совещане иштта нийса лаьрхІар мехкдаьтта продукташца хийца уж продукташ вайна лоаттаергйолаш Краснодарски краяца договораш дара таронаш лохилга.

ЛОАРХІАМЕ ОБЪЕКТ

МагІалбике хьалъеча лоархІамеча объектех цаІ я укхазара маьхк ю завод. Ши шу дала доал из дІайолаяь. Городе а районе а баха нах хьежаш ба завод йистедларга. ХІанзарчоа тоъаш йоаца маьхк республика кхыча районашкара хьакхухьаш я. Из бахьанце хаинахьа дІакхачац из эцархошка. Из кхета а деш, завод хьалъеш бола гІишлонхой «тІах» аьнна хила гІерт. Эшараш дукха дале а, шоай хур ду цар болх сихагІа дІабахьара. Тха корреспондента укх деношка массехк хаттар дир цу объектерча вокккхагІволча прорабага Эстамиров Хьамзатага.

— Тха газето массехказза яздаьд хьалъеча заводах, цу давкъе долча кхоачамбоацарех. МалагІа хувцамаш хиннад укх тІеххьарча хана?

— Эггара хьалха белгалдаккха лов сона, дукхагІдола монтажни балхаш йистедоалаш латтилга. Масала, дукха хІама ца эшшаш йистеяьннай котельни. Из цахилча завода болх дІаболабе йиш хургьяц. Чура балхаш деш ба административно - бытовой корпусе. Из а касста кийча хургья. Цул совгІа объекта гонахьара карт а яхы кулг тоха дезаш яц. Производственни корпуса чура балхаш а 70 процент йистедаьннад.

— Чакхдаьннача балхий маьхашка диллача миштта латт гІулакх?

— Завода сметий мах 2 миллионий 815 эзар сом ба. ЛурчагІа царех 100 эзар сомах, соахка 700 эзар сомах пайда ийцаб. Из боарам планагІа лаьрхІа ханначул лохагІа бале а, во бац. Укх шера, тха коллектив арендага яьнначул тІехьагІа, болх дикагІа лел. ДІабахача итт бетта 500 эзар сома маьха балхаш даьд. объектера гІишлонхой шозза кІезигбеннабале а. ДІахо йодача хана кхы а хьинарегІа къахьега таро йолаш а я тха коллектив.

— МалагІа халонаш нийслу балха тІа?

— Болх юхакъувлар керттерча даькъе гІишлон материалаш тоъаш ца хиларца дувзаденна да. Эшачох ах мара яхьац кирпишк, аьшкабетонни хІамаш, ледара болх бу механизмаша. Тхо болх чудоагІа организаци СМУ-12 яхаш я. Цун а завода гІишлон материалаш хьаккхаьйта декхарийла йолча республикерча дукхача предприятей а болхлой кадайгІа хила беза. ТІаккха тхона а аттагІа хургда.

Кхы а цхьа хІама да тха балха ІаткъаШ. Цхьайола завода чура оборудовани мехка кхыча регионашкара хьакхахьа езаш я. Цхьабакъда, из хан-ханнахьа вІаштІехьдалац. Е заводаш-поставщикаш шоай декхарех лоархІабац, е духхьаларча договорех дола гІулакхаш сихагІа дуцар, е оборудовани хьая дІаяха транспорт къе хул. Цу хьалашка болх беш да тхо. ТІаккха хийцца

— Мада йистедла езаш я дІабаха йиш йий болх? объект?

— ХьатІадоагІача шера, кхоалагІча квартале. Сона хетачох, из декхар кхоачашдергда оаха. ГІишлонхой хьинарга хьежача шек хила бахьан дац. Царна мел эшар хьалде гІерт тхо. Дика да бытовой хьалаш, болх беш я столови, душ, ІодоагІа дІайха хий, салаІа моттиг я. Гаьна яц городера тикаш а. Цунга хьежжа гІишлон материалаш а яларе, дерригга а ала хІама доацаш дика хургдар.

ДІаяздаьр М. МУРАТОВ.

ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕСС–ЦЕНТРО ХОАМ БУ:

ЭКСПЕРТИЙ СОВЕТ

Чакхъяьлар Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета къамашта юкъерча гIулакхий дешаех йолча отделе болх беча экспертий общественни совета аргIанара заседани. Цунна юкъебоагIа Iилманхой, вузий преподавателаш, экономисташ, общественни организацей, правови органий викалаш. Заседане йийцар къамашта юкъерча гIулакхий, тайп-тайпарча къамех болча наха юкъе гIулакхаш леладара, культура лакхъяра бе-бе оагIонаш, республика общественно - политически хьал дIахо тоадара, къаьстта рыночни экономикага доварца дувзаденна, актуальни проблемаш.

Совета членаша пединститута доцента, философски Iилмай кандидата С. Д. Хациева, Л. Н. Толстой цIерагIча ЧИГУ доцента, экономически Iилмай кандидата А. М. Багдасаряна, филологически Iилмай кандидата Я. У. Эсхаджиева, НГIАССР Госплана отдела начальника, экономически Iилмай кандидата М. А. Таниева а кхычар а дийцар республике латтача къамашта юкъерча хьалах, метташ дегIаахара проблемаех, общественноста хетар кIоаргаIаIа Iомаде дезарах, экспертий совета балха керттерча лостамех.

ТIайоагIа заседани хетаяь хургья къамашта юкъерча гIулакхий социально - экономически дешашта. Цо лаьца хоам бергба экспертий совета члена М. А. Таниева.

ИСТОРИ ЮХАМЕТТАОТТАДЕ

Хьалха хоам баь ма хиллара, Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиум хьежай шоай духовни тIехьаленашца республика халкъий дегIайоагIаш йола уйла теркал а еш, нах бахача пунктай, улицай, майдай, дешара заведеней, иштта кхдIа цIераш хувцара дешага. Из дош къоастадара практически наькъаш дицар халкъа депутатий Советий балхах а управлении самоуправлении дегIайоалаяра дешаех йолча парламента массазара комиссе, цига бийхабар горрайисполкомий председателаш.

Эшаш лаьрхIар хIара районе советски болхлоех, специалистех, общественни организацей викалех наха хетар довзара, къахьегама коллективашта хетар вIашагIтохара йола болхлой группаш вIашагIйоххилга. Из болх Iалаьмате лоархIаме хилар теркал а деш, Грозненски райисполкома председатела С. - А. С. Сангариева рекомендаци елар историен, социологен, экономикан, филологен института Iилман болхлой юкъеозара. Надтеречни райисполкома председатела, комиссе члена М. С. Тазиева аьлар, Лаха - Невра яхача юртарча наха дIадех шоай юртахочох А. Г. Авторхановх дола исторически бакъдар меттаоттаделга. Сона хетачох, нах бахача пунктай, улицай, майдай кхычар а цIераш хувцаш санна, дIахо дийцар депутата, боагIача тайпара мах бе беза цу сага, республика интеллектуальни потенциал дегIайоалаеш дукхагIа пайда эца беза цун кхолламах.

Урус - Мартановски райисполкома председатела Л. М. Дадаева комиссе членаш тIахьийхар НГIАССР административно - территориальни устройства хIанз йолаш йола положени кердаяккхара дешага хьажа, цо чIоагIцергдар Iаьдала моттигера органаш шоай лоIаме хулга а цар бокъо чIоагIъеелга а, нах бахача моттигий, улицай цIераш хьалха шоаш хиннача бесса юхаметтаоттахьолга.

Горрайисполкомий председателашта массазарча комиссе рекомендаци елар, йоагIача бесса, цох кампани а ца еш, республике дуккхача къамах нах бахалга теркал а деш, цар хьашташ кхета а деш из болх дIахьелга.

КХЫЧА МЕХКАШЦА ПАЙДАНЕ БУВЗАМАШ ОТТАДЕШ ЛАТТ

Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета арахьарэкономически бувзамаш леладара йолча массазарча комиссе заседане ладийгIар «Промавтоматика» НПО арахьарэкономически лостамагIа беча балхах долча дешага.

Белгалдаьккхар, объединени СССР торгово - промышленни палата, Индеца гIулакхацара бувзамаш леладара йолча Ассоциаце, машинашъеча комплекса доазол дехьарча фирмашца гIулакхацара бувзамаш леладара йолча Ассоциаце, СССР электротехнически а приборостроительни а промышленноста арахьарэкономически бувзамаш леладара йолча Ассоциаце хьинаре член хиларах тарра йовзалга. Цо союзерча а доазол дехьарча мехкашкарча а бIаь соврIа йолча организацешца, предприятешца айхха гIулакхаш леладу. Иштта ФРГ, Къулбехьен Корея, Швейцаре фирмашца бувзамаш оттадаьд. Польша а Венгре а фирмашца Iилма - технически производственни кооперации лелаяра даькъе духхьалара бувзамаш леладара йолча соглашенена кIал кулгаш яздаьд. Ирана а Куба а предприятешца бувзамаш оттадеш латт. ХIаьта индийски фирмашца тайп-тайпара лостамегIа духхьалара бувзамаш леладара йола соглашени яьй. Франце, Японе, Китая фирмашца коммерчески гIулакхаш леладара даькъе болх беш ба.

1989 шера объединенена бокъо елар доазол арахьарча рынке шийна ловча тайпара гIулакхаш леладе. Арахьарэкономически балха хьинаре юкъеяхара, экспортно - импортни операцеш чакхъчхара «Интегрос» яха арахьарторгови фирмей «Комсальтинг» яха Iилман - практически, консультационни центрей хьаьй.

«Чеченингушглав с н а б» яхача керттерча территориальни управлене арахьарэкономически бувзамаш дегIаккхувлара дош тахкара йола комиссии вIашагIъеллаяр. Комиссе членаша У. А. Алсултанова, З. С. Муслуева, Б. П. Тамарова белгалдоахар предприятешцей организацешей арахьарэкономически даькъе беча балхах, цар леладеча бувзамех хьабоалача пайдах лаьца мадарра дувца эшалгах.

«ВАЙНАХ»—ИНДЕ

НГIАССР Лакхехьарча Совете гаьнарча Индера каьхат деннад. Цу мехкарча СССР посольства советника Б. Старостина хоам бора «Вайнах» яхача халхара паччахьалкхен ансамбла артистий группа цига толаме концерташ увттадеш хиларах. Цо ший говзал гойтар мехка къулбаседа даькъе ядача городашка: Деле, Деградуне, Харидваре, Сахаранпуре, Газиабаде, иштта кхыча моттигашка. Нохч-ГIалгIайчен викалаша шоай программа хетаяьяр индо - советски кагирхой клубаш хьаяь шу дизара, хIаьта из цIей Инде городашка шерра дездеш дар.

Инде дахача дуккхача къамаша чIоагIа безаме тIаийцар РСФСР заслуженни артиста Р.Ахмадова, НГIАССР заслуженни артиста И.Амингаджиева, солистий Д. Музыкаева, М. Музыкаевай, Д. Кукишвиле, группа кулгалхочун М. Дидигова кхоллам. Вай мехкахой говзала лакха мах бир Инде доазол дехьарча мехкашца доттагIала а культурни а бувзамаш леладара йолча советски обществай Союза представительствос.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМО АВТОНОМНИ РЕСПУБЛИКА АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНИ УСТРОЙСТВЕ ДАЬ ХУВЦАМАШ ЧIОАГIДЕ.

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумо соцам бу:

1. Белгалъяьча план - схемага хьежжа 1944 шера доазонашка Итум-Кали юрта районни центр а еш, Итум-Калински район вIашагIйоллараx.

2. Района чуйоагIаш хинна Шалински района Аргун яха город республикански (АССР) городий категорена чуйоагIачарех лархIарах.

3. Урус - Мартановски района Урус - Мартан яха юрт республикански (АССР) городий категорена чуйоагIачарех лархIарах.

4. Шалински района Шали яха юрт республикански (АССР) городий категорена чуйоагIачарех лархIарах.

РСФСР Лакхехьарча Совета председатела хьалхара заместитель Р. И. ХАСБУЛАТОВ.

Москва, 1990 шера 29 октябрь.

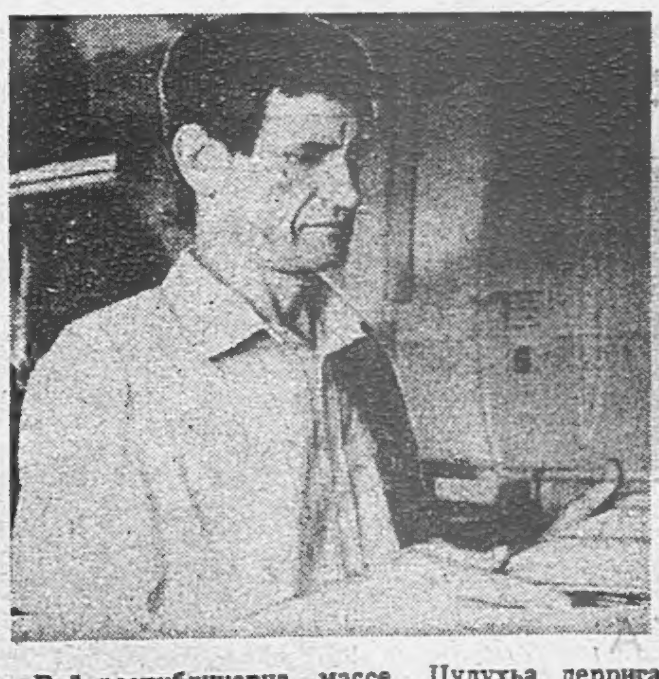

Вай республикерча массе а тайпа йолча организацешта эша картонни изделеш, халкъа эша кхыдола товараш арахецаш, тайп-тайпара заказаш кхоачашдеш я Грозненски «Дружба» яхача картонажни фабрика коллектив. Цу лостамагIа беча балха тIа къаьстта дика кайоалаш къахьег цо укх тIехьарча шерашка. Паччахьалкхен план меттел тIаийца деккхараш а дикка тIехкхоачаш ца деш цхьаккха бутт дIабаца хийтац фабрика болхлоша. экономически хьокхамний нийс Цудухьа деррига техникобетта план кхоачашъярах ханал хьалха рапорт делар цар. Цу юкъа заданел тIех цар арахийцай бIаьш эзараш сомий маьха товарни продукции иштта халкъа эша товараш. Дикка тIехкхоачашъяьй къахьегама овсарле лакхъяра задани, паччахьалкхенна баь пайда итташ эзараш сомаш да.

Ши-шегIа хьахиннадац уж производственни хьокхамаш. Уж хьакхолларaш ба шоай хьинар кхо ца деш къахьегашбола болхлой. Иштта бола болхлой бIаьш ба фабрике. Царех цаI ва переплетчик Иванов Юрий Григорьевич. Цул дикагIа цу балхах кхеташ цхьаккха саг вац фабрике. Цудухьа из професси караерзае езаш къона болхло нийсвелча, из тIачIоагIву цунна. Нагахьа шу дIадодац цаI-шиъ переплетчик цо кийч ца веш. Фабрике эггара дикагIа лоархIаш вола кагирхой хьехамча ва из.

Ший производственни дехкараш а массаза цIенен диззаи кхоачшдеш хьавоагIа Юрий Григорьевич.

Пластикатни цеха болхлоша чIоагIа лоархIаши сийдешн я хIамаш тега мотористка Ташаева Валентина Алексеевна. Пхийтта шу дизад из цу профессех къахьегаш йола. ТIехдика маха боаккхачарех лоархIаш я из. Цул совгIа овсаре къа а хьег цо. Юкъера лаьрхIача хIара сменагIа нормаш 120 — 130 процент кхоачашъю цо.

Фабрикера болх боагIача боарамагIа дIабахар, брак тIа хьовзам хинча моттиг йоацаш хьаеш йола продукци хилийтар дуккхача даькъе тийша да ла боахараша Керимов Хизира, Газгиреев Мурата къахьегамах. Из дика кхета а деш, царна керте латтача бригадира Бахмурзиев Микаьила дика вIаштIехьбаьккхаб ший закройщиккий къахьегам. Каст-каста шоайла дагабувлаш вIаши гIо - новкъостал деш, цхьа бахьан а шек болаш дар дIа-хьа хоатташ болх бу цар. Цудухьа уж гIалат баьнна, цар бехкагIа балха нийслац. ХIара сменагIа нормаш 150 процентал чухьнахьа кхоачашйиц цар.

СУРТАШ ТIА: 1 Переплетчик Ю. Иванов; 2. (аьрдехьара аьттехьа) закройщиккий бригадир М. Бахмурзиев, закройщикаш Х. Керимов, М. Газгиреев шоаш кийчъеча продукцех лаьца дагабоалаш ба; 3. Швея-мотористка В. Ташаева.

И. ПЛИЕВА сурташ.

РСФСР суверенитета экономически кIийле Iалашъярах дола Российски Советски Федеративни Социалистически Республика

ЗАКОН

РСФСР суверенитета экономически кIийле лораяра, РСФСР халкъа боахама стабилизаци яра а из дегIабоалабара а, РСФСР паччахьалкхен суверенитетах йолча Декларацех коттIортилга а еш, шоай къаман гаьзашта доал де, пайда эца, шоашта дича бакъахьа хетар де ССР Союза чуйоагIача республикай бокъо хилар теркал а деш, РСФСР Лакхехьарча Совето соцам бир:

Статья 1. Лаьтта, цуи чуйоалаш (алмазаш, дошув, платина, бокхха мах бола а сел бокхха мах боаца а тIой, доттув, мехкдаьтта, кIор, газ, наггахьа мара нийс ца лу бесаш дола а Iаьржа а металлаш, кхыйола пайдане оахкалаш йоахка моттигаш), фо, хий, хьунаш, хьатIайоала хIамаш, хьайбаш, РСФСР территоре тIара кхыйола Iалама а бийдала а ресурсаш, континентальни шлейфа а РСФСР форда экономически зона а, хIаьта иштта форда экономически зонал арахьа РСФСР хишка хьахула чкъаьрий анадромни тайпай запасаш, художественни а культурни а маьхаленаш РСФСР халкъий къаман ганз я.

Белгалъяьча объекташта доал дара, пайда эцара, шоашта дича бакъахьа хетар дара порядоки условеши оттаю РСФСР а РСФСР-а чуйоагIача республикай а законодательствос.

Союзана карара предприятеш, учреждене, организацеш, цар керттера производственни а производственни йоаца а фондаш е кхыйола юкъарсоюзни фондаш, юкъарсоюзни органий доалахьара хIамаш чу а йоагIаш, РСФСР территоре тIара РСФСР объекташ РСФСР доалахье я.

Паччахьалкхен доалахьара хIамаш (укх статьяй 1 а 3 а доакъош) дIаяла йиш я ССР Союза, РСФСР раьза а йолаш цунна дIаенна функцеш кхоачашъяра.

Статья 2. СССР дошо запас, алмазни а валютни а фондаш союзни республикай доалахье я.

СССР алмазни, валютни фондех а дошо запасах а кхыча союзни республикашта дакъа кхоачаш хилара мукIаралду РСФСР-о. Царна малагIа дакъа кхоач белгалду еррига союзни республикашца яьча соглашене кIийлен тIа.

Цу белгалъяьча фондай ший даькъана доал дара, пайда эцара, шийна дича бакъахьа хетар дара порядок Российски Федераце оттаю республикашца а РСФСР-а чуйоагIача регионашца а барт барца.

Статья 3. РСФСР-о шийна тIехьа бокъо ют, хIаьта кхыча союзни республикай бокъо хилара мукIарал а ду республикаша оттаяьча хана доалахьен кхыча союзни республикай территоре тIарча хьаьддача объекташта претензеш яра. Претензешка хьажара порядок белгалъю республикашта юкъе яьча соглашенешца.

Республикашта юкъерча соглашеней кIийлен тIа оттае йиш я (дакъа лоацаш е цхьана йола) РСФСР а кхыча союзни республикай а доалахье.

Керттера производственни а производственни йоаца а фондаш, кхыча союзни республикай территореш тIа ухка паччахьалкхен предприятей, учреждений, организацей кхыйола хIамаши ресурсаши РСФСР доалахье я.

РСФСР-о ший территоре тIа союзни республикай, доазол дехьарча паччахьалкхений, цар гражданий а организацей а имущественни бокъонаш лораю.

Статья 4. РСФСР Министрий Совета тIадуллалда паччахьалкхен (республикански) доалахьенна доал делга а кулгал делга а. Белгалъяьха объекташи средствашн паччахьалкхен карара хьаяхара а приватизаци яра а, паччахьалкхен е муниципальни доалахьене цхьадола дакъа дута а дуташ, боахама доал дара еррига бокъонаш РСФСР законодательствага хьежжа предприятешта, учрежденешта, организацешта дIа а луш.

РСФСР территоре тIа ухкача союзни доалахьара паччахьалкхен предприятеех акционерни обществаш хьаяр, доалахьен кхыча формашка уж яхар чакхдоаккхалхха РСФСР законодательствос белгалдеча хьалашка а порядкага а хьежжа.

Доалахьенах, приватизацех дола РСФСР законаш тIаийца даллалца, керда союзни договор оттадалцца РСФСР территоре тIа кхоачашъе ягIац СССР паччахьалкхен Iаьдала органий а управлене а гражданий, къахьегама коллективай, общественни организацей, е кхыча собственникий материальни, финансови, валютни, ахчан маьхаленаш, е кхыйола хIамаш дIаяхарца ювзаенна моллагIа акташ кхачашъелга соцаду РСФСР законодательствос белгалъяьрашка дIаяьннараш ца лаьрхIача.

Статья 5. Укх закона 1-ча а 2-ча а статьяш тIа белгалъяьхача РСФСР территоре тIарча ресурсаштеи фондаштеи РСФСР-ца ювца а ца ювцаш яь арахьарэкономически союзни, союзно-республикански, республикашта юкъера сделкаш цхьаккха низ боацаш я.

Уж белгалъяь соглашенешеи сделкаши нийса лархIа йоагIа «РСФСР территоре тIа ССР Союза органий акташ болх бе йолаяллийтара хьакъехьарча» РСФСР Закона оттаяьча порядкагIа.

РСФСР-о а РСФСР чуйоагIача республикаша а цхьаккха бехктоккам тIаэцац укх статья тIа оттаяь порядок телха а еш, ССР Союза органаша яьча соглашенештеи сделкаштеи хьакъехьа.

РСФСР Министрий Совета хьаьдда бокъо лу:

— РСФСР территоре тIа хьатIакхухьача а цигара дIакхухьача а товараштеи деча гIулакхаштеи лицензировании квотировании яра порядок оттае;

— РСФСР юрисдикцена кIал йолча арахьарэкономически балха юкъе дакъа лоацараша еча экспортно-импортни операцешта таможенни пошлинаш увттае;

— РСФСР территоре тIа юридически адресаш долча арахьарэкономически балха юкъе дакъа ловцараштa регистраци е:

— РСФСР территоре тIа шоай офисаш йолча доазол дехьарча фирмашта, банкашта, кхыча организацешта аккредитаци е;

— РСФСР территоре тIа цхьа долча даькъе лицензировани е.

Статья 6. РСФСР цхьанна даькъе кIал оттац юкъарсоюзни кредиташта, хIаьта иштта 1-ча а 2-ча а статьяш тIа белгалъяьча ресурсай а фондай а хьакъехьарча РСФСР йоагI-йоагIача органашца бaь барт боацаш яьча соглашенештеи сделкаштеи хьалха.

Статья 7. РСФСР йоагIйоагIача органашца ювца а ца ювцаш, ССР Союза органаша балхаш тIарча наьха, РСФСР территоре тIа ухкача, укх Законага е РСФСР кхыча законодательствога хьежжа болх беча союзни а республикански а доалахьарча предприятей, организацей хьакъехьа тIаийю решенеш цхьаккха низ боацаш я.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела хьалхара заместитель Р. И. ХАСБУЛАТОВ.

Москва, РСФСР Советий ЦIа.

1990 шера 31 октябрь.

«РСФСР СУВЕРЕНИТЕТА ЭКОНОМИЧЕСКИ КIИЙЛЕ IАЛАШЪЯРА ХЬАКЪЕХЬАРА» РСФСР Закон юкъедоаладара порядках бола

РСФСР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА СОЦАМ

РСФСР Лакхехьарча Совето соцам бу:

1. «РСФСР суверенитета экономически кIийле Iалашъяра хьакъехьара» РСФСР Закон тIаийца ма даьллинге а дIадоладе.

2. РСФСР Министрий Совето:

цхьа бутт ха ялалехьа паччахьалхен имуществана доал дара йола РСФСР Паччахьалкхен комитет, имуществана доал даран цунах пайда эцаран йола республикански, территориальни комитеташ вIашагIйоххийла;

рузкъан объекташта доал ду кхо боарами (РСФСР, РСФСР-а юкъейоагIача республикай, муниципальни) продукци (товараш) хьаечоа из ший кара хилен цунах ший хьаштдар ден луш йола гаранти юкъе а йолаеш, приватизацех долча Закона проект кийча а йойла, РСФСР Лакхехьарча Совете хьачу а лойла;

цхьа бутт балалехьа отта а яь, чIоагIъяйта РСФСР Лакхехьарча Совете хьачулойла РСФСР территоре тIа йолча предприятешта доал дара порядоки процедурен, Закон тIаэцача минуте ведомственни доал хьаннагIчунга хиннадале а;

укх Закона 1 статья тIа йийцача ресурсашца операцеш яра порядок кийч а йойла, дIа а йолайойла.

3. Е. Закон кхоачашдара тIахьожам лоаттабара функцеш чакхйоахалга Iалашдолда РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумои РСФСР Прокуратурои.

4. РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумои РСФСР Министрий Советои:

РСФСР-а чуйоагIача республикашца дагаяьнначул тIехьагIа кийчйойла СССР рузкъа, арахьара экономически денхар, алмазнии валютнии фондаш, дошув запас къоастадарах йола союзни республикашцара соглашени;

10 ди далалехьа РСФСР Лакхехьарча Совете хьачулойла укх Закона 7-гIча статьяс яхар чакхдоахалга Iалашдеш йолча нормативни актаех йола предложенеш.

5. РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумо цхьа бутт балалехьа РСФСР Лакхехьарча Совете хьачулойла Россе суверенитет хьаллоаца органаш вIашагIйоххилга Iалашдеш йолча нормативни актай проекташ.

6. РСФСР Министрий Совето лаьрххIа хоам болба кхыча мехкий представительствашкеи организацешкеи укх Закона хьакъехьа.

7. Ер Закон арадоаккхалда центральни республикански моттигерча кепайоазон тIа.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела хьалхара заместитель Р. И. ХАСБУЛАТОВ.

Москва, РСФСР Советий ЦIа.

1990 шера 31 октябрь.

ЛАЬТТАН АЛА

I

Из дар 1972 шера...

Цхьан ашарах дек низ болча «ТУ-154» мотораш. Наггахьа морхашта юкъе йоалаш, тIаккха айлуш йода самолет. Цахаддаш гергача кора арахьежаш вагIа Ахриев Берснакъ. Дагаух цунна гаьнарча МагIалбике биса ший бовзаш-безаш бола нах, балхара новкъостий, вампалаш санна гувний довкъашка латта мехкдаьтта вышкаш. ГаьнагIа ме воал дега гаргагIа хеталу зIамигача даьхен сурташ.

Хьахоз стюардесса зовне оаз: «Кастта Уферча аэропорте Iодоссаргда вай. ДIадехка тIехкараш, кийчо е». КIеззига ха яьлча лохъяла йолалу самолет, пен санна латтача морхашта юкъе нийслу из. Хоалу цун чархаш лаьттах дIахьокхалуш.

Сецача самолета чура дIаара ваьлча чIоагIа дехеваьлар Берснакъ ше бIайха гIирс тIа ца бувхарах. Нагахьа санна из новкъа воалача хана Нохч-ГIалгIайчене гуйрен хоза деноп лаьттадале, укхаза доал деш Iа дар, шийла мух хьекхар, кхайсса лоа делхар. Цу ханна хьахезар: «Грознефта» викал диспетчерске хьежаш ба хьога».

Уферча мехкдаьтта институто кийчъяьча Iилман семинаре доклад еш вар Берснакъ. Зале багIар ха яха а къона а Iилманхой, вай мехка тайп-тайпарча мIингашкара баьхка мехкдаьттахой, инженерно - технически болхлой. «Цхьан ханна мехкдаьта шиъ тIоа тахкари царна эксплуатаци яри» яхаш яр вай республика викало еш хинна доклад. Берснакъас эхь хеташ, озалуш деча къамаьлага теркам тIабахийта ладувгIар зале багIачар. Доклад чакхъяьлча тIоараш техар. Перерыв йолча хана массехк саг тIавера Ахриевна, цхьацца хаттараш деш, шоашта цу темах хетар оалаш. Цар дувцачо дега тоам баь, ше мехкдаьтта промышленносте балха вена ха дагаехар зIамигача сага.

II

Нохч - ГIалгIай республика меттаоттаяьчул тIехьагIа эггара хьалха Казахстанера цIабаьхкача гIалгIашца бар Берснакъар дезал. МагIалбике баха хайшар уж. ВокхагIвола воша Оарснакъ промыслашка балха эттар.

— Цу хана, сона хьадагадоагIачох, са вошеи Оздоев Iаьлеи мара промыслашка болх беш кхы вайнах бацар, — йоах Берснакъас. — Шакхе оператораш бар уж. ЧIоагIа хьагар со цар балхах.

Школа чакхъяьккхача кхоачашхилар Берснакъа эггара бочагIйола уйла: операторалла дIайийцар из. Цхьабакъда, лоацчача хана мара болх бе вIаштIехьдалаизар, эскаре гIулакх де тIахьийхар зIамига саг.

— Мехкдаьттахо хила чIоагIа ловш хиннавецаре, эпсар хинна хургвар сох, — яхаш, вел Берснакъ.

Армера цIавена массехк ди даьлча, хьалха ше болх баьча «Малгобекнефть» НГДУ кхаьчар Ахриев. Безаме тIаийцар из цу хана цига хиннача начальника Плиев Султана.

— Мичахьа ваха ловш ва хьо? — хаьттар цо.

— Мехкдаьтта доаккхача операторалла, — майрра жоп делар зIамигача саго.

— МалагIча цехе?

— Бе-башха а дац.

— Долче, аз яхар Iа дIаэце, шоллагIча промысла кулгалхочо Б. Панфилова визза мехкдаьттахо вергва-кх хьох, — велавелар С. Плиев.

— Начальника яхар харц хиннадацар. Дика хьехамча, тешаме новкъост вар Панфилов Борис, — йоах Б. Ахриева. — Мел эшар цо хьалхадоаккхар сона, кIаьдвелча хоза дош аьле салоIам бора. ЦIаккха дицлургдац сона цо сайна даь новкъостал.

Дукха ца говш Грознерча мехкдаьтта институте деша эттар В. Ахриев. Дика дешаш чакхъяьккхар цо «Мехкдаьттеи гази йоаккха моттигаш тахкар» яха факультет. Цу хана денз «Малгобекнефть» НГДУ тайп-тайпара инженерни - технически балхаш деш хьавенав Берснакъ 1984 шерага кхаччалца.

III

Цу шера № 1 йолча мехкдаьттеи гази йоаккхача цеха кулгалхо хьожавир Б. Ахриев. Из керте латта йокхха интернациональни коллектив скважинашка хьожаш, лаьттан беркат алсамдоаккхаш я. Кулгалхочо бокххий говзанчаш сайна бувц шийца цхьана къахьегаш бола операторaш М. Матиев, М. Цечоев, К, Кабрин, А. Зибунов, Т. Батраев. Уж ба-кх мехкдаьттахой города дикагIболча викалех цаIаш.

— Са вахаре цIаккха дицлургдоацаш цхьа хIама да, — аьлар Б. Ахриева. — Аз кулгалдеча промысле эггара хьалха вай республике техкий «ВДОХ» яха метод. ГIалгIай меттала даьккхача «ТIоанашта юкъе гIолла лела ала» яхилга да из. Цун кIайле: гаьнна лаьттан кIал Iочуйохийт йиъ-пхиъ бIаь градусага кхаччалца йIоахлуш йола прибор. Юххьанца белгалдоаккхаргда аз: из ду мехкдаьтта кхоачаденнача скважинашка. Кастта лаьттан кIала ала боал. Сихха прибор хьалъара а яьккха, кислород чухец оаха лаьттан кIал. ТIоанаш теда а тедаш дIабодача алано дехьа а сехьа а долча мехкдаьтта Iамашта наькъаш хьаделл. Скважинага низ болаш латтилга кхетадича, кислород дIакъовл, лаьттан кIалхара цIи цу сахьате дIайов, скважина болх бе йолалу.

Кердадар ший балха юкъе доаладар — Берснакъа тIехках лета, цIаккха цох дIакъасташ йоаца оамал я. Говзал кIоаргъе гIерташ, кхычар опыт хьаэца гIерташ, из ца водаш ер ма йий аьнна мехкдаьтта промышленноста цхьаь цаI центр яц вай мехка. Из хиннав Баку, Ивано-Франковске, Тюменe, Краснодаре, дуккхача кхыча городашка.

IV

Укх тIеххьарча шерашка «Малгобекнефть» НГДУ подразделенешта юкъе латтача социалистически яхьа итогашка хьежаш цхьа хIама зийра аз: цига цхьа шу, квартал, бутт бац котбаьннарашта юкъе Б. Ахриева кулгалду коллектив йоацаш. Из ше «Нохч-ГIалгIайчен мехкдаьттеи газеи промышленноста заслуженни болхло» ва, цунна еннай итташ Сийлен грамоташ. Иштта цIераши совгIаташи тийна нах ЦДНГ-I коллективе итташ-итташ ба.

Редакце задани сов сиха хиларах кIирандийнахьа лаха везаш хилар са Берснакъ. Из шоай цIагIа вар. Безаме тIаийцар со цо а цун цIенанас а. Къамаьл хоттаденначул тIехьагIа, къахьегамера гIулакхаш дийца даьлча даси нанаси доккхалдеш дийцар шоай цаI мара воацача дезалхочох — Ростов-на-Дону яхача городе лорий институте деша ягIача йоIах Заридах, из тIехдика дешаш хиларах. ХIаьта дезалхо дика дIатарваларал йоккхагIа дегагIоз кхы малагIа хургья даьна-нанна?

Со дIаваха тохавелча, хIамаш тIаювха эттар Берснакъ. Дукха ха ялале НГДУ конторе, диспетчерске вар тхо шиъ. Юххьанца контрольни журналага а хьежа, телефон етта волавелар Ахриев. Цо хеттар объекташка малагIа хьал да, фу эш. ТIехь-тIехьа сийрдайоалача кулгалхочун юхьага хьежача гуш дар промыслашкара гIулакхаш во доацилга.

М. КАРТОЕВ, «Сердало» газета собкорр.

Авиаце инарал - майор Осканов Сосаркъий Суламбик ший гаргарча наха, мехкахошта гаьна вале а, дегаца, уйлашца царца ва из массаза. Суламбика лакхаленга бодача чоалханерча наькъах дувцаш, массехк дешаца хьоахаде безам бар са цо даьха толамаш. Масала, из хIанз Липецкерча тIема соединене командир, парте обкома член, облсовета халкъа депутат ва. Цул совгIа, из СССР заслуженни летчик ва. Суламбик иштта СУ-2, МИГ-29, МИГ-29М яхача эгтара кердагIйола истребителаш лелае Iема ва. Дерригга хьийцача 4 эзар гаргга сахьат сигала даькхад цо. Из ший тайпара рекорд я. ХIанз Суламбик балха а общественни а декхараш кхоачашдарал совгIа, кандидатски диссертаци язъеш ва.

Белгалдаккха деза, инарала «Сердало» газета коллективаца а беркате бувзам аш леладелга. Отпускаx цIавенача хана редакце вена хилар из. Тха корреспондента цуига массехк хаттар дир.

ИНАРАЛА ДУВЦ

— Суламбик, тахан мехкарча боарамий Лакхехьарча Советашка форумашка, СССР Герзашцарча Низаште Iеттараш ю, цадоагIа хабараш дувц. ХIаьта цар къаман а шоай лоIаме дола а эскараш хьаделга дех. Хьона фу хет цунах?

— Нийса ях Iа. ТIеххьарча хана дика доаца хабараш дувц Герзашцарча Низех. Вешта аьлча, цар къамашта юкъе довнащ лийлхача моттигашка дукха маьрша нах боабаьб, йоах. Бакъда, укхаза дицде йиш яц, шоайла вIаши довна дахача къамашта юкъе цIий Iо ца дахийта гIерташ бола къона салтий боабаьлга а. Уж кагий нах мехка сатем кхоане лорае гIийрталга. Цудухьа, со раьза вац цу тайпарча кIал кIийле а йоацаш дувцача къамаьлашта. Дувцаш дар бух болащ а корта болащ а хила деза.

ХIаьта тхьовра Iа хьоахадаь къаман а шоай лоIаме дола а эскараш хьаделга вай общественна керда хIама дац. Вай мехка бе-беча исторически ханашка къаман формированеш хиннай. Бакъда, цар гIулакхашка дикачоа нийсса дукха кхоачамбоацараш а хиннад. Масала, дунхагIча даькъе уж территориальни яр. ХIаьта цар шоаш латтача территоре тIа санна кхычахьа толаме тIема операцеш чакхъяха вIаштIехьдалацар. Иштта тIема говзалаш Iомаяра бокъонца кIийле, кердагIйола тIема техника яцар.

— Аз кхетадечох, уж профессиональни эскараца айхха бувзам а болаш, царна гIонна лаьрхIа а мара хила йиш яц.

— Цу уйлан тIакхача гIерташ вар со. Вай пачхаьалкхена а иштта дегIадаьхкача мехкий а опыто хьахьекхад шоай суверенитет доазув лорадара, моастагIчоа никъ бехкара боккъонца профессиональни эскар эшаш хилар. Укхаза хила йоагIа гIонна йола территориальни формированеш. Бакъда, цIаькха а ях аз, эскар шеко йоацаш экстротерриториальни а профессиональни а хила деза. Хьажал шо, хIанз ГуржегIа ши дивизи вIашагIа а елла, шоай мехкахой цIагIа эскаре гIулакх де бита лерхIаш ба. Бакъда, укхаза хаттар отт: мичахьара яхьаргъя цар тIема техника, мишта дIанийсъергъя из, хIана кийчъергъя кадраш, иштта мала воагIаргва цар Масигалара доазув лораде. Масала, Армене кховзткъеиттнега кхоачаш общественни организацеш я. Уж ерригаш а шо-шоай эскараш хьакхолла гIерт. ТIаккха мичай царна юкъе доз доале цига цIий Iо ца мехкаргхилара йола гаранти.

Сона хетачох, вай мехка Герзашцара Низаш къаман квартирашка гIолла дIа-хьа декъа йиш яц. ХIана аьлча, вай лораер цхьа Даьхе я. ХIаьта, уж декъа деза е дIадаха деза яхараш вай мехка чоагIал йохае ловш бараш ба.

— Суламбик, вайна гуш ма дий перестройка мехка низкъала дIайодилга. Ха ловра из процесс вай Герзашцарча Низашка мишта дIайода а демократи гласности дегIа мишта ух а?

— Мехка экономика, политика даькъе санна, Герзашцарча Низашка а дIайолаеннай перестройка яра процесс. Из хьокхаеннай Эскара дерригча вахара. Ховш ма хиллара, хIанз оттаяь йолаш латт керда тIема программа. Укхаза теркам тIаухийт лакхе аз белгалъяьча Герзашцарча Низий керттерча принципа. МалагIа я из? Из я Герзашцара Низаш мехка доазув, суверенитет лораяра лаьрхIа хидар. ХIаьта мехка чура проблемаш къоастае декхарийла да СССР МВД эскар. Цу хьисапе шоай болх вIаштIехьбаьккхаб Америка вIашагIкхийттача Штатий оборона министерствас. Цига мехка чура гIулакхаш къестаду штата губернатора доалахьа йолча къаман гварде, хIаьта цунна гIо ду полицес.

Герзашцарча Низашка боккха теркам тIаухийт демократи гласностей дегIайалаяра. Оаха лоархIаме-а дешай хьакъехьа указанеш е приказаш тIавалехьа доакъошка, полкашка, роташка дувц. ХIаьта цунца тха вIаш тIехьдал массане а къоабал еш йола решени тIаэца. Цу хьисапе тIанийца решени массано а корзагIа па бовлаш кхоачашъю. Иштта дукха болх бу оаха Эскарера социально - бытовой, культурни хьал тоадара даькъе а. Цул совгIа, дукха къахьег бе-беча къамех болча салташта юкъера нравственни хьал тоаде гIерташ. Массанеца а ховш да, Эскаре «дедовщина» тенденци йолга. Укхаза цхьаццабараша салташта юкъе набахтенашка леладу законаш керте оттаде гIерт. Из нийча хIама шендаь юкъера дIадаккхара беррига низ тIаберзабаь оаха. Укхаза шеко йоацаш тхоай аьттув баргба, аьнна, хет тхона. Вешта аьлча, Герзашцарча Низашка перестройка хулаш латт. ХIаьта оаха, эпсараша, цунца дерригга дика мел дар дувз. ХIана аьлча, цо таро лу тIехьашкахьа юха а хьеже хьалха даьча гIалатий уйла е, эпсараштеи салташтеи нийса никъ белгалбаккха.

— ХIаьта, хьогI инарал хилар а перестройкаца, гласностаца дувза доагIий?

— Мадарра аьлча, цунца дувза доагIа. ХIана аьлча, аз полковник а волаш, инарала декхараш кхоачашдеш тоъал ха яьккхар. Цу массайта шера сох инарал вар дехаш са каьхаташ ялхазза кийчдаь дIачуделар. Бакъда, уж вIалла терхал ца деш юхаухийтар. Цецвоаккхаш дар уж юхаахийтара бахьан цар белгал ца даккхар. Сона хетачох, кулгалхой со бе-беча бехктокхамеча участкашка дIа-са а хьежавеш, тохкаш хична хила безаш бар.

Бакъда, укхаза цхьаькха бахьан а дар. Из латтар со къамах гIалгIа хиларах. Масала, нохчий, гIалгIай Даймехка тIом болча хана немцашта гIо деш хиннаб, из бахьан долаш мехках баьхаб яха кхетам бар оборона министерстве. Парте лакхехьарча эшелоне гIолла лелаш. Цудухьа, уж со хьавенна моттиг тохкаш бар. Юххера я массадолча хIаман лух тIа баьиначул тIехьагIа, гласностеи демократеи гIалгIай а нохчий а Брестски крепосте, лира тIом лаьттача кхыча моттигашка шоаш кара майрал а денал а гойташ моастагIчоа духьала лаьтталга гучадаьккхачул тIехьагIа, сох инарал ца вича баланзар уж. Аз сайх инарал вар бехк боацаш репресси яьча гIалгIай къама реабилитаци яр санна лоархI. ХIаьта сона иштта хов, сох инарал варах гIалгIашта а нохчашта а боккха кхаъ хинналга. Баркал. Даьла раьза хилва царна.

— Суламбик, ховш махиллара Iа Эскаре кадрови эпсараш а болаш гIулакх деча вай мехкахошца бувзамаш леладу. Тахан хьо кхаьчача лакхаленга кхача гарга малав царех?

— Сона тIехьа из лакха цIи ялар вай мехкхочоа Дудаева. Цунца нохч - гIалгIай халкъий инаралий дезал хьахила болабеннаб. ХIаьта оаха догдоах дIахойодача хана вай халкъ дебаш санна, инаралий дезал а бебарггхиларга. Масала, хIана полковник а волаш инарала декхараш кхоачашдеш ва массехк саг. Кастлуш инаралаш хила безаш ба полковникаш Султыгов Мухьмад, Дакаев Ваха, шоай декхараш цIена кхоачашдарца Герзашцарча Низий доакъошка цIи хеза бола полковникаш В. Танкиев, Р. Плиев, А. Плиев, Тангиев, Дахкильгов, Евлоев, Дударов, Шахабов, Цечоев, Сакаев, иштта кхыбараш. Со теш, гаргарча хана царна дагалаттар а вай сатувсар а кхоачашхургхилара.

ХIаьта тахан тха массане хьехарца а новкъосталца а из хала, бехктокхаме, сий дола професси хержа а дийша баьнна а кагирхой ба. Догдоах, цар а шоай моттиг дIалоацаргхиларга, эпсара декхараш тешшаме кхоачашдергхиларга.

— Суламбик, гIалгIай халкъа чIоагIа дагадоала, хIанз нра латта хаттар ца дича валац со хьога. Хьо республика дазол арахьа вахаш а гIулакх деш а ма вий, кхыча къамех болча наха фу хет ГIалгIай автономи меттаоттаяр, низагIа дIадаьха лаьтташ хьадалар дехаш вай халкъо уттадеча дешах?

— Застойни оалача шерашка парте чакхъяьхача политика мадарра бакъдар хьа па дувцаш лечкъадар бахьан долаш гIалгIашка ена гIелал, царца лелаяь харцо, царгара лаьтташ дIадаьхалга ца ховш дукха нах бар. Вешта аьлча, царех Даьхенга дехка нах лерхIараш а корабоагIар. Аз сайна могача тайпара вай къамо эза бала, лайна хало царна дIаювцар. Из халкъ бехк а боацаш мехках даьккхалга дIахойтар.

Бакъда, вай автономи меттаоттаяра дош СССР халкъа депутатий Съезде РСФСР халкъа депутатий Съезде дийцачул тIехьагIа, из проблема дукхачарна дIаяйзай, хIаьта уж вайх дог лазаш а, аьттув балар ловш а ба. Иштта соца цхьана гIулакх деш бола нах цецбувл вай сабарах, хьаьхьалах. ХIана аьлча, царна хов Кавказера къамаш, къаьстта нохчий а гIалгIай оамала сиха нах болга. Сога цар ловца боаккхаш оал иштта сабарца: хьаькъалла шоай уйлаш кхоачашъе, вешта аьлча, бакъдар котдаккха низ хилба шун дIахойодача хана а.

Мохк. Саг. Цу шин деша чулоацам — Вахар. Бакъда, мохк боацача сага вахар ираз долаш хилац, иштта цунна мабарра шиъ наьна мотт ховргбац. ХIаьта гIалгIашкара хьаоза а даь дог дIадаьккхад. Сога хаьттача хIара гIалгIачо шийна могаш дола дакъа юкъедахьа деза дIадаьккхар юхаметтаоттадеча, автономи меттаоттаеча. Цу тIехьа Дала аьттув боаккхалба вай.

— Маьрша лелалва хьо.

— Баркал.

Интервью ийцар
М. БАРАХОЕВ.

«Районка» арадувл

Биъ бутт совгIа ара ца дувлаш сеца лаьтад «Ленина байракх» яха МагIалбикера районни газет. Ховш ма хиллара, из дувзаденна дар моттигера типографи чуйола цIа укх шера бIаьстий къаьнарча городе хиннача токхамий зоне нийсдалара.

Района кулгалхой а редакце болхлой а оарцагIбаьлар кердача городе типографена лаьрхIа цIа къоастадара а из тоадара а. Уж балхаш чакхдаьлча, къаьнарча типографе чу лаьтта оборудовани IокIалъяьккхар, ше латта езача дIаоттайир. Цо аьттув белар газет арахеца доладе.

Керайоазонах долча СССР Законо дIадехарга хьежжа, укх деношка «Ленина байракх» яхача газета регистраци яьй МагIалбикерча горисполкомо. Газета учредителаш ба укхазара халкъа депутатий Совети КПСС горкоми.

МагIалбикахошта шоай районка дукхадезаш хилара тешал деш да цар из шоашта яздайтара болх дика дIахьош хилар. Газета мах айбеннабале а, лаьгIбеннабац наьха «районкацара» безам.

Дуккхача хана дехз газетий оагIош тIара дIаялац вайнаьха мотт предмет а лоархIаш школашка Iомабарей дешар хьеха мотт а лоархIаш юкъебоалабарей проблемаех йола материалаш.

Нохчийн гIалгIайн алфавиташта ергйола реформа кийчъяьй. Укх гаргарча хана уж кепатеха арадоахаргда газета тIа массанега а дувцийтар духьа.

Проект

МЕТТАХ ДОЛА НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АВТОНОМНИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА ЗАКОН

Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республике метташ леладара правови лардаш йохк укх Законо. вайнаьха меттай социальни функцеш шеръяра лерттIа хьалаш вIаштIехьдоахилгеи Законо лаьрхIа гIуланхаш Х-ча керта 29-ча статьяс оттадаьча хана чакхдаьхачул тIехьагIа, нохчийн гIалгIайн метташта пачхаьалкхен метташ да, аьнна, статус лулген Iалашду. Законо Iалашду эрсий мотт къамашта юкъе бувца мотт хулийталга, гаранти лу кхыдола метташ республике официальнии пачхаьалкхени метташта лаьрхIарашкара дIаиккхача, ерригача сферашка хийцца лелара.

Республике этта меттай хьал теркал а деш, пачхаьалкхен метташ статусага довлара нохчийн гIалгIайн меттай социальни база шеръярен чIоагIъярен юкъ оттаю Законо. Законо оттадаь гIулакхаш кхыча къамех болча викалий бокъонаш IотоIаяра тIадерзадаь а доацаш, вайнаьха метташ социальнии правовии лорадара, уж леррагIа дегIаухаргдола хьалаш Iалашдара тIадерзадаь да. Нохч-ГIалгIай АССР гражданаш цхьатарра бокъонаш йолаш ба уж моллагIча къамах бале а е наьна мотт царна моллагIа бале а. Шоаш дIа-хьа леладеча гIулакхашка моллагIча меттах пайда эцара бокъо Iалашъю берригача гражданашта. Из бале а е кхыбале а болча меттах пайда эцаш хилар бахьан долаш мичча бесса дале а гражданашта тIакхер е царна дискриминаци яр кхыча расехи къамехи хиларах гражданий бокъонаш IотоIаяра нийсса лоархI. Кхыча гражданий законни бокъонаш хьашташи IотоIадеш а доацаш, из бале а е кхыбале а болча меттах пайда ца эцар Закон толхаделга дац.

Корта I.

Юкъара положенеш

Статья 1. Вайнаьха меттай правови статус.

Меттах дола Закон дIадоладеча хьалхарча этапе Нохч-ГIалгIай АССР ерригача территоре тIа официальничар статус йолаш ба кхо мотт: Нохчий, гIалгIай, эрсий. ШоллагIа этап дIайоланярца Нохч-ГIалгIай АССР пачхаьалкхен метташ хул нохчийи гIалгIайи дараш.

Нохч-ГIалгIай АССР-е пачхаьалкхен йоакхо ю нохчийи гIалгIайи метташ мамогга дегIадоаладара. Iалашду ерригача социальни сферашка уж леделга. Цунца цхьана пачхаьалкхено йоакхо ю вайнаьха-эрсийи эрсий - вайнаьхен шолха метташ дегIадоаладара, дIахьа леладеча гIулакхашка кхыча меттаех пайда эца гаранти а йолаш паргIато ялара.

Статья 2. Къамашта юкъе лебу мотт.

Нохч-ГIалгIай АССР территоре тIа къамашта юкъе леду метташ да эрсий, нохчий, гIалгIай дараш.

НГIАССР территоре доазонел арахьарча учреждененшцеи организацешцеи леладеча гIулакхашта дIа-хьа кхухьийташ дола каьхаташ эрсий меттала хул.

НГIАССР территоре тIарча учреждененшца леладеча гIулакхашта дIа-хьа кхухьийташ дола каьхаташ дIакхача деза оагIоно хержача официальни кхаь меттах моллагIча цхьан меттала хул.

Статья 3. Меттаех долча законодательства даькъа Нохч - ГIалгIай АССР компетенци.

Нохч-ГIалгIай АССР-о ше къестаду ший территоре тIа метташ леладарахи дегIадоаладарахи дола дерригга дешаш.

Корта II

Мотт харжара йола гражданий бокъонаш гарантеш

Статья 4. Гражданаша официальнии общественнии инстанцешкеи органашкеи обращени еш бола мотт.

Къамаьл деш а йоазув даь а жалобашца, заявленешца, обращенешца пачхаьалкхени общественнии органашка обращени е бокъо я Нохч-ГIалгIай АССР гражданий официальни кхаь меттах ший хьаштдар харжа — нохчий, гIалгIай е эрсий. Къамаьлаца еш йола обращени моллагIча кхыча меттала а е йиш я, нагахьа санна адресато а обращени еш волчо а вIаши кхетабеш из хуле.

Статья 5. ГIулакхаш деш йолча сфера болхлошка гражданаша обращени еш бола мотт.

ГIулакхаш деча сфере (торговли, бытовой гIулакхаш, медицински гIулакхаш, кхыдараш) НГIАССР гражданаша пайда эца йиш йолаш ба официальни меттаех моллагIа а, е вIаши къамаьл тоссаденна йолча шинна а оагIонна ховш бола кхы мотт.

ГIулакхаш деча сфера болхлошта Нохч-ГIалгIай АССР-е эрсий меттал совнагIа ха деза вайнаьха меттаех цаI, цу болхлоша кхоачашдеча профессиональни декхарашка хьежжа гражданашца къамаьл дара хиланза баргбоацача боараме.

Корта III

Пачхаьалкхен Iаьдала органийн общественни организацейн мотт

Статья 6. Пачхаьалкхен Iаьдала республикански органийн республикански общественни организацейн балха мотт.

Республика доазонел арадоалаш доацача шоай гIулакхашка переходни юкъагIа Нохч-ГIалгIай АССР пачхаьалкхен Iаьдала органаша хержа пайда эц официальни меттаех. Ерригача республиканскии моттигерчеи органашка делопроизводство шоаш хержача официальни меттаех цхьаннеца лелаю. Цу органашка къамаьлаца дIа-хьа лебеча метта, заседанеш, совещанеш еча метта оттаеш регламент яц. Пачхаьалкхен органаштеи цар подразделенештеи юкъера официальни переписка переходни юкъагIа эрсий меттала лелаю. Официальни органаша шоай переписе пайда эц шоаш хержжача официальни кхаь меттах цхьаннех. Эрсий мотт ца ховш болча наха цар шоай наьна меттала перевод елга Iалашду.

Пачхаьалкхен Iаьдала моттигерча органашка (районашкеи цхьацайолча нах бахача моттигашкеи) пайда эц нохчий, е гIалгIай, е эрсий меттаех, хIаьта кхыча къамех бола нах цхьана гулбенна бахача моттигашка — цу халкъий меттаех а.

Статья 7. Законодательни акташ, официальни хоамаш кепадетташ бола мотт.

Нохч-ГIалгIай АССР пачхаьалкхен Iаьдален управлененаш лакхехьарча органаша кхаь официальни меттала кийч а ду, кепа а детт шоай официальни хоамаш, заседаней, сессей, пленумий, кхыйола материалаш, республика законодательни акташ, партийни, комсомольски, профсоюзни органий официальни материалаш, кхыча республикански общественни организацей материалаш.

Пачхаьалкхен Iаьдала моттигерча (районни) органийн общественни организацей хоржаш йолча органийн акташ кепаетт нохчий меттала (Шатойски, Шалински, Гудермесски, Ножай-Юртовски, Веденски, Урус-Мартановски, Ачхой-Мартановски, Надтеречни районаш), нохчийн эрсийн меттала (т. Грозный, Наурски, Шелковской, Грозненски), гIалгIай меттала (Назрановски, Малгобекски), нохчийн, гIалгIайн, эрсийн меттала (Суженски район).

Статья 8. Ерригсоюзни пачхаьалкхени общественни органашца, кхыча республикай, областий органашца, доазол дехьарча пачхаьалкхенашца еча переписка мотт.

Ерригсоюзни пачхаьалкхени общественнии органашца а организацешца а, кхыча республикайи областийи пачхаьалкхени общественнии организацешца а леладеча гIулакхашка пайда эцаш бар эрсий мотт ба. Ерригсоюзни пачхаьалкхен органашца нийсъеш я республикера МПС-а, Аэрофлота, почта, телеграфа учреждененш а предприятеш а.

Кхыча пачхаьалкхенашцарча, цу пачхаьалкхений коллективнии кхычеи викалашца, дунен халкъашта юкъерча организацешца леладеча гIулакхашка пайда эц шинна а оагIонна мегаш болча меттах.

Корта IV

Учреждений, предприятей, организацей балха мотт

Статья 9. ВIаши къамаьл дечеи выступлении йолаш къамаьл дечеи хана бувца мотт.

ГIулакхаш тIа болча учреждений, предприятей, организацей болхлоша вIаши къамаьлаш деча хана пайда эц нохчий, гIалгIай е эрсий меттаех, хIаьта мотт харжара инициатива карарча болх лочун я. Балхаш тIа боацача хана вIаши леладеча гIулакхашка мотт харжара регламент оттаяц.

Статья 10. Балхашкара документаш яздар.

Грозне йолча учреждений, организацейи, предприятейи балхаш тIара дерригга документаш эрсий меттала язду, болх беш бараш тайп-тайпарча къамех хилча нохчийи гIалгIайи меттала доахача е алхха нохчий е гIалгIай меттала мара, увттадеш доацача приказашкара, распоряженешкара е объявленешкара дIаиккхача нагахьа санна болх беш бола дуккха а дуккхагIа бараш цу къамех хуле. Город Грознел арахьа йолча ерригача предприятеша, учреждениша, организацеша нохчий (гIалгIай) метта лелаю делопроизводство, финансови отчетностагареи статистикагареи дIаиккхача. Город Грозне территоре тIарча производственни сферах йоацача республикански учреждененшеи организацешеи переходни юкъагIа делопроизводстве пайда эц учреждененшеи организацешеи шоаш къаман болхлой дукхалга хьежжа хержача НГIАССР официальни меттаех моллагIча цхьаннех.

Республика доазонел арахьа дIаяьхийта лаьрхIа йола учетно - статистически финансови документаци эрсий меттала язйий хул.

Статья 11. Мотт Iомабаран цунца вIаши гIулакхаш леладаран хиланза дардоаца хьалаш вIаштIехьдахар.

Республика территоре тIа йолча предприятеша, учреждениша, организацеша шоай коллективашка Iалашду нохчийи гIалгIайи метташ Iомадара хиланза дардоаца хьалаш, цу гIулакха эшаш йола помещенеши средстваши лу.

Пачхаьалкхено Iалашду хиланза дардоаца учебникаш, дешара - методически пособеш, справочни литература нохчийн гIалгIайн метташта кийчделтеи кепатеха арадоахилгеи.

Корта V

Правосуде органий, арбитража, нотариата, граждански состояние актай записа гIулакхашкара мотт

Статья 12. Правосуде органий балха тIара мотт.

Нохч - ГIалгIай АССР-е судопроизводство нохчий, гIалгIай е эрсий меттала лелаю — дешаца дакъа лоацаш болча наха харжарах. Дешаца дакъа лоацаш мелбарий хьашташ кхоачашде вIаштIехьа деце, следствии судебни заседанеши эрсий меттала ю, царех эрсий мотт ца ховш е кхоачамболлаш ца ховш барашта переводчик а луш, деша материалашта перевод а еш.

Следственнии судебнии документаш деша юкъе дакъа лоацаш болча нахага дIалу цар дехарех е адвоката дехарех царна ховш болча меттала довзийтеи кулгаш яздайтен.

Статья 13. Административни бокъонаш толхарах болча дешашка хьажари яздари.

Административни бехктокхаме озаш болча нахеи деша юкъе дакъа лоацаш болча нахеи шоашта ховш бола наьна мотт е кхыбола мотт лебу, судо е цигарча наха из кхетабора е кхетабацар, аьнна, ца буташ. Нагахьа санна административни производство бехктокхаме озаш волча е деша юкъе дакъа лоацача сага ца ховча е во ховча меттала лелаеш яле, цун бокъо я переводчика новкъосталах пайда эца.

Административни производства протокол дош дийцача меттала язду. Нагахьа санна административни бехктокхаме озаш волча сага из мотт ца хой, цунна шийна наьна меттала перевод елга Iалашду.

Статья 14. Госарбитража органий балха тIара мотт.

Организацешта, учреждененшта, предприятешта юкъера боахама къовсамаш республика доазонел чухьа шинна а оагIонна мегаш болча официальни кхаь меттах цхьаннеца къестаду.

НГIАССР доазонал арахьа йолча предприятешцара, учреждененшцара, организацешцара боахама къовсамаш эрсий меттала къестаду.

Статья 15. Нотариата мотт.

Пачхаьалкхен нотариальни конторашка, моттигерча Советий исполнительни комитеташка нотариальни делопроизводство нохчий, гIалгIай, эрсий меттала лелаю. Документаш тIара доаха кепеш из документ оттадаьча меттала мара хила йиш яц.

Нагахьа санна нотариальни производство ший гIулакха еш волча гражданина из еш болча официальни меттаех цхьаккха а ца хойя, пачхаьалкхен нотариусо е нотариальни гIулакх деш волча кхыча болхлочо Iалашду республика официальни меттаех цхьаннена перевод елга — гIулакх дIадехачо харжарах.

Болх беш, дешаш, вахаш йола моттиг, ший доалахьа цIенош хилар е ца хилар, кхыдола хIамаш бакъдеш йола справкаш гIулакх дIадехачо харжарах официальничарех цхьан меттала язъю.

Статья 16. Граждански состояние акташ язъяр.

Граждански состояние акташ язъеча органашкеи чурча гIулакхий органий паспортни истолашеи делопроизводство лелаю нохчийи гIалгIайи меттала, юха эрсий меттала а йоахаш.

Корта VI

Халкъа образоване, Iилма, культура даькъера мотт

Статья 17. Общеобразовательни школашка хьеха мотт.

Нохч-ГIалгIай АССР общеобразовательни школашка дешар хьех нохчий, гIалгIай, эрсий меттала — къаман дешархой дукхалга хьежжа.

Нохч - ГIалгIай АССР-о пачхаьалкхен йоакхо ю общеобразовательни школашка наьна меттала дешар хьехара хиланза дарг мел доаца хьалаш вIаштIехьдахара.

Пачхаьалкхено Iалашъю нохчийн гIалгIайи метташ уж наьна доацача дешархошца Iомадара таро.

Статья 18. Юкъерча специальни дешара заведенешка дешар хьеха мотт.

Юкъерча дешара заведенешка йоагI-йоагIача ведомствашен дешара заведеней кулгалхошеи коллективашца цхьана дешар хьеха мотт а лаьрхIе хорж эрсий, нохчий е гIалгIай мотт. Ерригача юкъерча дешара заведенешка декхар а даь Iомаде тIадожадеш дола предмет да нохчий (гIалгIай) мотт, хIаьта хиланза па боале эрсий мотт а.

Статья 19. Лакхерча дешара заведенешка дешар хьеха мотт, Iилман техникан мотт.

Лакхерча дешара заведенешка эрсий, нохчий е гIалгIай меттала хьеха йиш я дешар. Дешар хьехара мотт, вуза хьаддача хьалашка хьежжа, вуза ректора е Iилман совето хорж. Вузашка дешар хьеха мотт харжарца ювзаенна, къовсам тIа йола проблемаш НГIАССР Министрий Советои йоагIаш йолча ведомствашi цхьана къестаю.

Ерригача лакхерча дешаре заведенешка Iомаде декхар а даь тIадожадеш дола предмет да нохчийи гIалгIайи метташ.

Iилман балхий мотт хоржалга паргIатта деш да эрсий, нохчий е гIалгIай меттала. Диссертационни балхаш цу меттаех моллагIчунца язду цIераш яьхача учреждений таронашка хьежжа.

Iилмани Iилман-популярни литературе республике арахец эрсий, нохчий, гIалгIай меттала.

Статья 20. Художественни литература мотт.

Художественни литература нохчий, гIалгIай, эрсий меттала арахецилга Iалашду Нохч-ГIалгIай АССР-е.

Статья 21. Массови информаце средствай мотт.

Республикански газеташи журналаши Нохч-ГIалгIай АССР-е кепадетташ арадоах нохчий, гIалгIай, эрсий меттала.

Республикански телевиденей радиоси болх бу нохчий, гIалгIай, эрсий меттала.

Эрсий мотт лебеш бола нах дуккха цхьанахьа бахача моттигашка газеташ арахецалген моттигерча радио передачаш елген эрсийн нохчийн меттала (Наурски, Шелковской районаш), эрсий, нохчий, гIалгIай меттала (Сунженски район) ду. Вокх юрта районашка газеташ арахецалген радио передачаш елген нохчий е гIалгIай меттала ду.

Кхыйола къамий группаш дуккха цхьанахьа яхача моттигашка радиос цар меттала а е мегаргъя передачаш.

Корта VII

ХIаране цIераш, административно-территориальни единицай цIераш, кхыйола географически цIераш

Статья 22. ХIаране цIераш.

ХIаране цIераш, тайпан цIераш, даьй цIераш язъяра бокъонашка юс къамийн народностийн традицешца, цар меттай закономерносташца ювзаенна йола гражданий наьна меттала уж хьахилара, дIаязъяра, лелаяра башхало. ХIаране цIераш кхыча метташка, цу даькъе эрсий меттала а, язъяра специфика эрсий графика новкъосталца из де тарлуча тайпара юсаш я.

Статья 23. Административно - территориальни единицай цIераш, кхыйола географически цIераш.

Нохч-ГIалгIай АССР-о пачхаьалкхен йоакхо ю нах бахача ерригача моттигех хьалхагIа юххьанца денз цар хинна исторически цIераш юха тахкара.

Городий, юртий, поселкай, улицай, майдай, скверий цIераш вайнаьха кепара мара кхыча тайпара яха йиш йолаш яц (вайнаьха йоацача нах бахача моттигашкара дIаиккхача). нохчийн гIалгIайн меттала тохкаш я цIераш, эрсий транскрипце тIа дIатIа а йоахаш.

Долхача хиний, Iамий цIераш, моттигий административни цIераш, кхыяраш а иштта къаман (нохчий, гIалгIай, эрсий, гIумкий, негIий, кхыбарий) яр мара кхы тайпа кеп йоацаш я. хIаьта иштта эрсий транскрипцеш тIа дIатIайоахаш а я.

Корта VIII

Официальни знаний информацей мотт

Статья 24. Официальни печатий, штампай, бланкай тексташ.

Официальни печатий, штампай, бланкай тексташ нохчий, гIалгIай, эрсий меттала уттаю, цу порядкагIа республикански учреждененеш г. Грозне учреждененешеи цхьан вайнахски меттален эрсий меттален уттаю йоагI-йоагIача районни учреждененшка. Общественни организацей, цу даькъе неформальни ярий а, официальни знакий мотт харжара инициатива цу организацей шоай я.

Статья 25. Гойтара информаци.

Учреждененшта хьалхашка хьалтеха йоахка вывескаш, объявленеш, плакаташ, тIахьехамаш, транспаранташ республика столицеи Сунженски районеи нохчий, гIалгIай, эрсий меттала язду, Наьсарени МагIалбикеи районашка — гIалгIайи эрсийи меттала, НГIАССР вокх районашка — нохчийи эрсийи меттала.

Республика районашка гойтара информаци шин меттала лелаю — нохчийи эрсийи е гIалгIайи эрсийи.

Статья 26. Товарий этикеташи маркировкеи.

Нохч-ГIалгIай АССР-а хьадаьча товарий этикеташи маркировкеи шин меттала уттаю — вайнаьхачарех цаI а эрсийи.

Тикашкара ценникаш, быта служба предприятешкара прейскуранташ иштта вайнаьхачарех цхьан меттален эрсий меттален уттаду.

Корта IX

Меттах дола законодательство толхадарах бола бехктокхам

Статья 27. Гражданий бехктокхам.

Нохч - ГIалгIай АССР-е моллагIча а меттаца мичча бесса дийца а моастагIал долча е ца лоархIача кепара хабар дувцар, уж дале а е кхыдале а дола метташ Iохьекхадара тIаерзаяь пропаганда елга мегийташ дац. Кхыча гражданий къаман-метта сий доаде гIерташ къамаьл даь гучабаьнна нах къамашта юкъе моастагIал долла гIертарах а гражданий къаман сий доаде гIертарах а бехктокхаме озилга оттадаьча ССР Союзе, РСФСР, НГIАССР законодательствага хьежжа бехктокхаме оз.

Статья 28. Кулгалдеча балхаш тIарча наьха бехктокхам.

Нохч-ГIалгIай АССР-е законагIа бехк бу мотт бахьан долаш, мотт харжарцеи лебарцеи, метташ къердаш озабезамаш дарца ховшще а гражданашта дискриминаци ярах.

Мотт хац аьнна бахьан а даькхха гражданий письмош, жалобаш, заявленеш кулгалдеча балхаш тIарча наха дIа ца эцари царга ца хьажари мегийтац, нагахьа санна уж письмош, жалобаш, заявленеш республика официальни меттаех (нохчий, гIалгIай, эрсий) цхьан меттала язъяь яле.

Кулгалдеча балхаш тIарча наха бехк тохк укх Закона 27 статьяга хьежжа а.

Корта Х

Закона низах пайда эцар

Статья 29. Нохч-ГIалгIай АССР меттах дола Закон этапегIа дIадоладу.

Этапех хIараяр хьанийцача Закон дIадоладеш йола хьалда ханаш ший соцамца белгалъю Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето.

Статья 30. Закон дIадоладелга Iалашдар.

Меттах дола Закон этапегIа дIадоладелга Iалашдара тIаерзаяь организационни, материально - технически мероприятеш тIаэц Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето.

Проект кийчъйи

А. И. Халилова

Л. Н. Толстой цIерагIча ЧИГУ эрсий метта кафедра доцент.

А. И. Халидова проектана лоархIаме хувцамаш юкъедихьад

А. Д. Тимаева — ЧИГУ профессора, Я. С. Вагапова — ЧИГУ доцента, Я. У. Эсхаджиева — ЧИГУ доцента.

Маьлха зIанараш

МАССАРЕЛ тIехьагIа хьалгIоттар Лаьча. Укх тIеххьарча хана дасен нанасен ца гIоттавеш, маьлха зIанараша хьалгIеттавора из. Малх хьалкхетача оагIорахьа кора кIал латтар цун маьнги. КIайча лоамашта тIехьашкара малх хьалбоаллаше, цун зIанараш Лаьчий корагIа чакхйоалар. НабарагIа йоаллача цун юкьмарех гIадилгаш а даьхе, цкъа цхьан хIаман тIа хайше, тIакха шоллагIчох хьокхаяле чакхйоалар цун зIанараш. Уж хьакхаьчалга цу сахьате ховра цунна.

Боккъалдар аьлча, Лаьчийна уж дукхаезар, хIаьта царга хьежаш а хулар из. ХIаьта раьза воацаш а эгIазъухаш а хийла моттигаш нийслора. Цу тайпара хIама хулар, кхетадеш ма хиллара, шоаттен кIирани деношка.

Лаьчий дасен нанасен цу деношка болх бицар. Берий беш а дIакъайла йоландаь из цIагIа хулар. Цу деношка дукхагIа наб йора цо, нагахьа санна маьлха зIанараша ше витача. Наб яра чIоагIа тIера вар Лаьча, къаьстта Iуйрийна, набаро дIаувза а веш уллаш хозахетар цунна... Цхьабакъда, зIанараша футтаре йора!

Малхи цун зIанараши цу деношка а салоIаш, хилацар геттара Iуйрийна хьал а гIайтте, цун корагIа чугIертар, цунга лергтIа наб а ца яйташ. Юхьа тIа кулг а дилле, царех кIалхарвала гIерт из, дIа-юха кIалтIар вувл. Бакъда, зIанараш тIехьара ялац.

— Шоаша а наб йиц, кхычарга а яйтац! — маьлха зIанарашка раьза воацаш лув Лаьча.

— Сел сахилалехьа хьалгIовтта безам а боагIа шунам, ванагIа вIалла наб ягIацхьогI шуга? Тахан мукъагIа кIиранди ма дий. Са хIана лаIац оаша?

Цу деношка маьлха зIанарашта къаьстта раьза хилацар Лаьча. ХIаьта маьлхо шийн никъ бора: лакхагIа хьалбоалар, цун зIанараш кхы а дукхагIа яржар. Лаьчий цIагIа а дукхагIа хулар уж, из геттара сийрда доаккхаш. Наб цIенъенна тIера йоалар. ЭгIаза ца вахача фу дергда тIаккха?

Вокх деношка гIулакх кхыча тайпара хулар. Цу хана маьлхага а цун зIанарашка а сатувсар Лаьчас.

— Са кIаьнк, Iовижа ха хиннай хьона, кхоана хьалхагIа хьалгIатта а садике ваха а веза хьа.

Нанас шийга яхар дора цо, шийн цIагIа дIачу а вахе, кIаьдача метта Iовужар.

— Бийса даькъала хийла шун! — дьгеи наьнагеи цIогIа Iочутохар Лаьчас.

Цун бийса даькъала а йийце, цIагIара шоай гIулакхаш даь баьлча Iобувшар дан нанеи.

Ше тхьовсалехьа, къегача седкъашта бIара а хьеже, кIаьнкас оалар:

— Малх, сона тийшаболх ма белахь, садике ваха кхувргдолаш сомаваккхалахь со...

ТIаккха миштта кхийтар а ца ховш, мерза наб хьакхетар. Бийса сиха дIайоалар. Iуйрийна хьалгIеттача низах виза хулар из, хьалха хинна халахетараш а дицлора.

ХIаьта малх, цун дехар кхоачаш а деш, шийн ханнахьа лакхача лоамашта тIехьашкара хьалгIоттар, цо яйтар шийн зIанараш. Лаьчий цIагIа доал де, цун юхьа гIадилгаш даха йоалалора уж. Царга корта а лостабий сихха хьалгIоттар из.

— Со сомаваккхарах баркал хьона, малх! — оалар цо ше хьаураэккхаше. Корах дIаара а хьеже, цIогIа тохар: «Марша боагIалба, малх, со хьалгIеттав, Iуйре дика хийла хьа!

ХIаьта малх тIа-тIа айбала болалора. Цун моаршал хьа а ийце, шийн зIанараш алсамйоахар, цунга а дуненга а белар, шийн йIовхалца уж хьестар. Деррига дуне сомадоалар, хIаьта бийса лоамашта тIехьашка салаIа дIайодар...

Шийн цIагIа дIачу а ваха Iовижача, наб хьакхеталехьа седкъашта бIарахьежаш уйла йора Лаьчас:

— Хетаргахьа, бетто шийца дIаюг бийса, шийн доккхача цIагIа Iоюжаю цо из, хIаьта малхо — ди. Ма доккха а ма кIаьда а хургда цар метташ. Ма ираз дар царех цкъа мукъагIа бIарг тохилга!..

— Мам, со хьалгIеттав! — мархIа а нйккха, нанна барт баьккхар Лаьчас. — Хьона метта хургда со ханнахьа гIоттаргвац.

Нана боккъонца цецъяьлар.

— Папас сомаваьккхав хьо, са кIаьнк, е хье гIеттав? — хаьттар нанас. — Со-м хIанз хьо хьалгIоттаве лаьрхIа яр.

Цунга хIама а ца оалаш, да чуволча цIагIа дIачувахар Лаьча. Вож метта уллар.

— КIант ва, сол котваьннав хьо! — аьлар метта иллача дас.

ДУВЦАР

— Со хьо санна набаро Iехавеш аллац! — аьнна, даьнна юхе Iовижар Лаьча.

— Iа фу леладу? Со хьалгIатта ма воаллий.

Лаьча даьна мархIа а нйккха Iовижар.

— Папа, хьоца къамаьл де мегаргдий?

— ЛадувгI аз хьога!

Дехьа цIагIара нана хьачукхайкар:

— ХьалгIеттавеций хьо, вай воI гIетта-м тоъал ха я. Дан воIи вIаши бIара а хьежа, белабелар.

— Пап, Iуйрийна со ханнахьа хьала хIана гIотт хой хьона? — даьга йистхилар Лаьча.

— Сона сенах хов из, хьай нанас сомавоаха хургвакх.

— А, хьона ханзар! — гIадваха даьна дIатIатеIар Лаьча.

— ТIаккха миштта гIотт хьо, нагахьа санна из къайле еце? — цецвалара кеп оттайир дас.

НаIарга дIа а хьежа, из чIоагIа дIакъайла латтилтах ше тийшачул тIехьагIа, Лаьчас аьлар:

— Малхаца а цун зIанарашца а доттагIал леладу аз, бакъда, цхьайолча хана царна эгIазъух. Кхетий хьо, из я-кх са къайле. Хьога маро дIайовзийтаьц аз из. Мамайна хIама хац....

Цкъарчоа велавала безам хилар даь, бакъда, кIаьнк ше дувцачох чIоагIа тешалга кхетадаьчул тIехьагIа, цунна халахетар ца дар духьа къамаьл дIаходахьа лаьрхIар цо.

— Со кхет Iа дувцачох, са воI, — аьлар дас. — Хьа къайле кIоарга я. ДоттагIал леладар дика хIама да, сона хац малха а цун зIанарашта а хьо эгIаза хIана ух. ХIанад хьа из? ХIаьта хьа къайле-м аз сага гучайоаккхаргъяц. Аз дош лу хьона, мегадий?

Даьна лургдола жоп хьогге а кийчдаь вар Лаьча:

— Шоаттен кIиранн деношка сел хьалха сома хIана воаккх со малхо а цун зIанараша а?

— А, из да из. Цар леладер нийса хIама дац, — виIий оагIув хьаллаьцар дас.

Шийна къувлар дас хьаллацарах гIадвахар Лаьча.

—Се тхьовсалехьа маьлхага дехар ду аз, сов хьалха со сома ма ваккхалахь, аьле. ХIаьта цо ше яхар мар дац. Мерзача набарах воаллача хана шийн зIанараш чухец, бIаргаш хьал ца дийлача ца воалача кхоачавеш.

Цкъарчоа фу аьгда а ца ховш висар да.

— Са кIаьнк, — аьлар цо цкъа юкъ яьлча. — Фуд хой хьона...

Цу ханна кухнера цIогIа техар: къонахий, хьадале. Чаь пела маргда вай, кастта балха даха ма дезий.

Эггара хьалха да ураикхар:

— Амара деннадале, из кхоачашде деза.

Катехха хIама а кхаьлла, берригаш истола тIара хьалгIайттар.

— Тахан со йоацаш гIоргда шо садике, къонахий, — аьлар хIамаш тIаювхаш боахкача маьрага а кIаьнкага цIеннанас. — ТIаккха пхьегIаш йила эттар.

Цу гIулакхха духьала хилланзар дан воIи. ХIамаш тIайийха ваьлча, нанна дIатIа а ваха барт баьккхар Лаьчас. Массаза санна, нанас цунна хьалхадаьккхар:

— Живарий, кIаьнк, садике харцахьа ма лелалахь, хьайга яхар делахь.

Саррахьа нанеи даи машинаца Лаьчийна тIехьабахар. ГIомар тIа бераща чуийнна ловзаш воаллар из.

— Хьабараш баьхкаб! — Лаьчийга кхаъ баьккхар берех пхьанне.

Шийца ловзаш даьхка бераш дита а дита, даьнеи наннеи дIатIакхоачаше, со воацаш дIахо ловзалаш, аьна, цIогIа техар цо. ТIаккха воспитательницанга хьаттар:

— Нина Васильевна, сона тIехьабахкаб, цIаваха мегаргвий со?

Вож сахьата тIа IотIахьежар: уж ханал дукха хьалха баьхкабар.

— Лаьча, — аьлар цо,— хьа дасен нанасен порядок телхайнц-хьогI.

Цунна духьала ала хIама доацаш висар кIаьнк. Бакъда, нанас кIалхарваьккхар из:

— Нина Васильевна, — аьлар цо, — берригa бехк тха ба, юхадахка гаьна йоландаь, цIадолххаше хьачуэттадар тхо. Тхона къинтIера ялалахь.

Нина Васильевнаца Iадика а йийца, машина чу хайра Лаьча:

— Вай сенга кийчлуш даха ма хой хьона, — аьлар цо кIаьнкага.

— Дика хов, со тахан а кийча ва—бIубенна жоп делар Лаьчас.

Машина лоаллача хана шийца цхьанна тайпара къамаьл ма де оалар дас. Городе гIолла водача хана хIаьта а. Тахан а цу самала тIара воалаш вацар из.Машина корах арахьежаш цагIача Лаьчас дукхаза вIаштIардаь цIенош, гаьнаш дагарйора. Бакъда, къаьстта зувра цо дас машина мишта лехк. Садике машинаца чувоалавеш хилча геттара сиха цIакхоачаш санна хетар Лаьчийна. Машина юхасецача массаза цхьа хаттар дора цо:

— ВанагIа, цIакхаьчар вай!

ХIаьта дас лоацца оалар:

— Iойосса, тоаба. Со гараже вода.

Нанеи кIаьнки тIера Iо а баьнна, цIагIа дIачубахар.

Пхьор дначул тIехьагIа дан нанеи газеташка а журналашка а хьажа Iохайшар, хIаьта Лаьча шийн цIагIа дIачу а ваха, шийн гIулакхаш де волавелар. Цхьа юкъ яьннача гIолла нана хьачуйистхилар:

— Iодийшача бакъахьа да вай!

— Даьи наьнеи бийса даькъала а йийца, Iовижар Лаьча а. Корах дIаарахьежача гуш бацар бутт, хIаьта цхьаннена а дагарде могаргдоацаш дукха дар седкъий.

— Шийца ди а йийца дIабаха доккхача цIагIа бижа улл Малх.

Наб цхьаккха дича хьакхеташ яцар.

— Малх, — аьлар цо набаро дIаозавеш ше, кхоана шоатта долга диц ма делахь. — Со садике ваха везаш вац хьона. Сахилалехьа бай хьа ма отталахь.

КIаьнка цIен ниI хьа а йийлла, из тхьайсавий хьежар нана.

— Шин дийнахьа цIагIа ма вий Лаьча, — аьлар цо маьрага, — набарах мукъагIа вузарг ма вий из. ХIара Iура сахилалехьа гIеттавеш сона-м къахет цох.

— Мегад, — аьлар маьрас, — виIий къайле гуча а ца йоаккхаш.

Садике ваха везаш санна геттара хьалха хьалгIеттар Лаьча. Шийн гIулакх дир малхо а массанахьа кхоачача цун зIанараша а.

— Аз кхы доттагIал леладергдац хьоца, вай шинне баь барт бохабир Iа! — раьза воацаш аьлар Лаьчас.

ХIаьта малх массаза ше бу болх беш бар: меллашха айлуш, сийрдабоалаш латтар, тIа-тIа дукхагIа дIаяржар цун зIанараш.

Дан нанеи ухкача цIагIа дIачувахар Лаьча.

— Наб хIана йиц Iа? — эгIазъяхно йистхилар нана.

Цунга хIама а ца оалаш, даь метта Iовижар кIаьнк. Цо леладер кхетадеча дас тоIIаваь мархIа веллар Лаьча.

— Пап, ванагIа, шоаттадийнахьа а кIирандийнахьа а салаIац малхо? — лерге а ваха даьга хьаьттар Лаьчас.

— ЛаIац, кIаьнк, цIаккха салаIац малхо. — Вокхха хилча кхетаргва хьо аз дувцачох.

— ТIаккха цунна эгIазъаха везац со?

— Везац, малх цхьанна хIаманна бехке бац.

Дас кхетадир шийн сесагага кIаьнка къайле дIаювца езалга. Марас дийцачо цецамагIа яьккхар из. Лаьчий маьнги кхыча моттиге дIаоттабир. КIирандийнахьа ханахьа хьалгIаттанзар кIаьнк.

— Тахан малха раьза воацаш-м вац хьо? — хаьттар дас Лаьчийга.

— А, хIанз са дехар кхоачашде болабеннаб малх, — аьлар цо, — гой хьона, тахан мел дукха наб йир аз.

М. БОКАЕВ.

НОХЧО—ГЕНЕРАЛИССИМУС

Шоай турпалча гIулакхашца цIаккха цIераш дIайовргйоаца Кавказа дукха кIантий бовз историена. Царех массехк саг генералиссимус а хиннав. Масала, Россе хьалхара генералиссимус Черкасский Михаил Алегукович къамах черсе хиннав.

Ер бIаьшере йоалалуш туркий меджелисо из лакхара цIи елар нохчочоа Махьмуд Шевкет-пашийна а. Из ваьв 1856 шера. Шийн кхо шу даьлча ваьннав Шевкет-паша Даймехках. Даьца наьнаца уж Iарбий мехка баха дIабахаб. КIаьнк хьалкхийнав Ираке. Бер долаш денз дикка халонаш лайна саг ва из.

Дика дешаш тIема колледж чакх а яьккха, эскаре гIулакх де волавеннав Махьмуд Шевкет. Цул тIехьагIа Генштаба академе лакхара курсаш чакхъяьхача «сиха гIулакх дара арми» оалача эскара керте оттаву из. 1880 шера Iабдул-Хьамид-II яха паччахь вохаваьчул тIехьагIа «Младотуркий» оалача правительстве тIема министр хул Махьмуд Шевкетах.

1912 шу юкъе кхаьчача хана оппозицена карадода Iаьдал, бакъда, «младотуркаша» ялх бутт а балале юхадоаккх из. Кердача сийлахь-воккхача везира-Хонкара премьер-министра пост лелаe тешам бу «бирсача нохчочоа».

Иттиляфистий парте цу гIулакха лаьрхIа саг а оттавий, 1913 шера 9 июне тийшача балхах вуйт Махьмуд Шевкет.

Генералиссимуса — нохчочо шийн вахаре хулаш дар деррига а дIаяздеш хиннад, тIехьагIо Истмале (Стамбуле) кепатеха арадаьлар уж йоазош. Английски, французски, немецки, итальянски меттала даьха да уж. «Османаш», «ТIемаш дара Iилма» «Туркий эскара лоаттам» яхаш кхы а кхо книжка арахийцад цо яздаь.

СУРТА ТIА: Нохчо, генералиссимус Махьмуд Шевкет.

КЕРДА СТИХАШ

Вышегуров Мухьмад

ДАЬХЕ

— Къоано,
Со я дунеи да,
Сув мо аз кийчадаьд из —
Сонто аьннад хозало.

Йист хиннавац къоано.

— Къоано,
Со да дунеи да.
Со ца хилча
Фуй дуне?
Кхардаш
Деладеннад рузкъа. —

Йист хиннавац къоано.

— Къоано,
Со я дунеи да
Тохаенний майрал,
Со ца хилча
Даьсса да дуне. —
Йист хиннавац къоано.

Гучдаьнад хьакъал.
Цу хана
Нийсса ураэттав къоано:
— Хьакъал,
Iуйре дика хийла хьа.

* * *

БIарга тIа
БIарг оттабаь
Малхага
Хьажа мог
Алхха
Аьрзеи.

Малх —
Седкъий тхьамада.
Аьрзи —
Оалхзарий тхьамада.

Малх —
Са халкъа нигат.
Аьрзи —
Са халкъа лоIам.

* * *

Гуйреи замалахьа,
Шоаш бIайхача мехка
ДIайолхача хана
Бус мара,
Бус мара,

Никъ бац
ГIарагIураша.

Iех хет царна
Шелал ца лоалуш
Даьхе йита
ДIайолхаш шоаш,
Бехк хет,
Iехь хет

Iалано иштта
Дила дале а,
БIаьстеи замалахьа
ЦIайоагIаргъяле а.

Бехк хет
Даьхенах
Шоаш бехке еце а,
Цул дукхагI дезаш
Цхьаккха хIама деце а,
Къастар ца ловш
ЦIийх Iуваде а дог
Дийнахьа даьхеи
БIаргйойта шоаш
Iехь хет, Iехь хет
ГIарагIураштa.

...Саго йохк
Даьхе
Дийнахьа,
Делкъа хана
ЦIе а ца луш
Йохк.

САЛОIАЧА ДЕНОШКА

7 НОЯБРЬ

В. И. Ленина цIерагIа Майда. 12.00 — Нохч - ГIалгIай АССР заслуженни артистка Т. Дадашевай «Вай даймохк хестабу аз» яха цIейна хетадаь концерт. 12.00 — Спортивни цIей. 15.00 — «Сикъерам» яхача ансамбла концерт.

«РОССИЯ» яхача кинотеатра хьалхашкара майда. 13.00 — «Октябрь. Даьхе хестаю оаха» яха городской духовой оркестра концерт.

Города салоIаме центр «С. М. Кирова цIерагIа парк». Сийлахь-боккхача Октябра 73 шу дизара хетабаь халкъа сакъердам. 10.00 — Болх беш хургъя аттракционаш, берий городок. бельярдни. 15.00 — «Ше зиза» яхача духовой оркестра концерт.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. 16.00 — «Даьхенах иллеш доах оаха» яха художественни самодеятельноста концерт.

Н. К. Крупскаяй цIерагIа ДК. 12.00 — «Марша доагIалда шо, хьаьшашка хьежаш да тхо» яха цIейна хеталь сайре. 15.00 — «Кхелета ленинхо» яха берий кинотеатр. «Октябра малха кIал» яха утренник.

Химикий ДК. 10.30 — «Хьа дуне хьахкеллад Октябре» яха литературно-музыкальни композици. 17.30 — «Тематически киногойталга». «Октябрь 17-ча» яха фильм.

Просвещене болхлой ЦIа. 10.00 — «Кхелетарий кхоллам—вай Даьхенна» яха берий цIей. 19.00 — «Театра мутIахьа хилар» яха театральни сайре.

«Красный молот» завода ДК. 13.00 — «Космонавт» яха берий кинотеатр. «Октябра тептара оагIонаш» яха утренник. 14.00 — «Завода болхлой болча хьоашалгIа» яха цIей дездара товгIа. 17.30 — «Сага Iалами» яхача документальни фильмаш кинофестиваль.

«Оргтехника» объединене ДК. 12.00 — «Фаьлгийн леладаьча тамашийнача хIамайн дунеи тIа». 13.00 — «Лоакхари», «Веселушки» яхача ансамблей концерт. «Оаха машар гойт» яха бераша асфальта тIа сурташ дахкара йола конкурс. 15.00 — «Вайнах» яхача халхара ансамбла концерт. 16.00 — «Романса дог хьеста оазаш» яха романса сайре.

М. Горьке цIерагIа клуб. 12.00 — «Сакъердаме сахьат» яха игротека. «Ильича берий бераш» яха утренник. 16.00 — ЦIеча диза цIей.

8 НОЯБРЬ

В. И. Ленина цIерагIа Майде. Ш. Эдисултанова дакъа а лоацаш «Сакердама сахьат» яха группа. 15.00 — «Отражение» яхача эстрадни ансамбла концерт.

Города салоIаме центр «С. М. Кирова цIерагIа парк». Сийлахь - боккхача Октябра 73 шу дизара хетабаь халкъа сакъердам. 7.00 — «УнахцIено» яха клуб. 8.00 — «Энтузиаст» яха футбольни клуб. 9.00 — Болх беш хургъя аттракционаш, берий городок, бельярдни. 10.00 — «Дошо гуйра» яха цIей. 14.00 — «Иллеца вIашагIкхетар» яха духовой оркестра концерт.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. «Зама, хьалхашкахьа йолале!» яха цIейна хетадаь концерт.

Н. К. Крупскаяй цIерагIа ДК. «Кхелета ленинхо» яха берий кинотеатр. «Исторе оагIонаш хьалусташ» яха утренник. 14.30 — «Тхоца халха а довла, илли а ала» яха берий художественни самодеятельноста концерт.

Просвещене болхлой ЦIа. 18.00 — «Халхар де тхоца» яха цIейна хеталь салаIара сайре.

«Красный молот» завода ДК. 13.00 — «Космонавт» яха берий кинотеатр. «Алан шерий турпалаш» яха киноутренник. 17.00 — «Дека, илли!» яха художественни самодеятельноста концерт. 17.30 — «Сага Iалами» яха тематически кино гойтаргда.

«Оргтехника» объединене ДК. 13.00 — Фаьлгийн леладаьча тамашийна гIулакхийн дунеи тIа. Сакъердаме КВН. 15.00 — «Книжкаш тIара турпалаш вирана тIа» яха литературни викторина.

9 НОЯБРЬ

В. И. Ленина цIерагIа Майда. 12.00 — «Жовхьар» яхача вокальни группа концерт. 16.00 — Иллеш аргда «Кхоллам», «Иллеца вIашагIкхетар» яхача вокальни группаша.

Города салоIама центр «С. М. Кирова цIерагIа парк». 7.00 — «УнахцIено» яха клуб. 8.00 — «Энтузиаст» яха футбольни клуб. 9.00 — Болх беш хургъя аттракционаш, берий городок, бельярдни. 9.00 — ХIамаш тега машинаца говзаме догамаш де Iомадалара курсаш. 9.00 — Барзкъаш даха, тегар, плиссе. гофре Iомадара курсаш. 14.00 — «Къовсама а къахьегама а иллеш» яха духовой оркестра концерт.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. 15.00 — «Тхирилг» а «Орга» а халхарий коллективий концертни программа. 17.00 — «Ца деза йиш йий ер лаьтта!» яха лирически илле концерт. 19.00 — «30 шерал тIехбаьннараштa лаьрхIа» йола салаIара сайре.

Н. К. Крупскаяй цIерагIа ДК. 15.00 — Самовара гонахьа дагIа хьех шо: «Дика да-кх хьо, эрсий илли!». 15.00 — «Кхелета ленинхо» яха берий кинотеатр. «Хьа дуне хьахиннад Октябре» яха киноутренник.

Просвещене болхлой ЦIа. 19.00 — «Эстрадни миниатюраш» яха театр дезарий объединени.

«Красный молот» завода ДК. 13.00 — «Космонавт» яха бери кинотеатр «Ленинаваскeташта тешаме да» яха киноутренник.

Редактор
С. И. ЧАХКИЕВ.

ТЕЛЕВИДЕНИ

7 НОЯБРЬ, КХАЬРА

I ПРОГРАММА

9.00 — Ха.
9.20 — «Iуйрийнара поезд». Мехкарча фольклорни коллективай къамаьл.
9.50 — Москва. ЦIе майда.
12.00 — СССР Гостелерадио музыкальни коллективаш эфире я.
12.50 — Документальни фильмаш.
14.00 — Массанена дукха деза цирк.
14.25 — И. Моисеева кулгалдеча СССР халкъа халхара паччахьалкхен академически ансамблерча школа-студен выпускникий конерт.
15.50 — «Праздник ожидания праздника» яхача берашта долча 3 сери йолча художественни фильма премьера. 1-ра сери.
16.55 — Футбол. Европейски чемпионата кубок «Спартак» (Москва) — «Наполи» (Италия). СалоIача хана: «Вокальный тандем». ДIалокх Л. Паваротттеси Соткилаваси.
18.50 — «Ноапп», «Таинственный Ка» яхача мультфильмай премьера.
19.20 — «Лаьтта вай массане юкъара цIа да» яха фотоконкурс.
19.25 — «Безачарна а, дагабоагIачарна а» яха советски эстрада ветеранашца хургдола вIашагIкхетар.
21.00 — Ха.
21.45 — Концерт-променад.
23.45 — Футбол. Европейски кубкаш. «Севилья» (Испания) — «Торпедо» (Москва). Испанера трансляци.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Халкъа илли дукха дезаш», «Московия» яхача нагийча наькха ансамбла къамаьл.
8.55 — Передачай программа.
9.00 — «Уралочка», «Сурхан». Кинопрограмма.
9.25 — Музыкальни открытка.
9.30 — Сийлахь-Йоккхача Октябрьски социалистически революце 73 шу дизара хеталь г. Грознерча къахьегамхой демонстраци. Из чакхйоалаш — концерт.
11.50 — «Незнайка с нашего двора» яха берашта дола фильм, 1-ра сери.
12.55 — «В хороводе дружбы» яха СССР ВДНХ зIамигача къамий коллективай къамаьл.
13.45 — Мультфильм.
13.55 — А. Твардовский. «Василий Теркин» яха фильм-спектакль.
15.25 — «Солдатская лампа» яха мультфильм.
15.40 — Теннис. Халкъашта юкъера турнир.
16.25 — Музыкальни открытка.
16.30 — Грозный: хувцам хиларга догдоахаш.
17.30 — «Гардемарины, вперед» яха художественни фильм. 1-реи, 2-гIеи сереш.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.10 — Спецвыпуск.
20.30 — «Укхаза малх а хьалха хьал кхет» (нохчий меттала).
21.00 — Ха.
21.45 — Футбол. Европейски кубкаш. «Дукла» (ЧСФР) — «Динамо» (Киев). 2-гIа тайм.
22.35 — «Покровские ворота» яха художественни фильм. 1-реи, 2-гIеи сереш.

8 НОЯБРЬ, ЕРА

I ПРОГРАММА

9.00 — Берашта йолча телепрограмман I Ерригсоюзни фестивала призераш. «Недород» (г. Киров), «Истоки» (Иркутск).
9.55 — Еррироссийски конкурсе дакъа лоацаш хиннача халкъа инструментальни исполнителий къамаьлаш.
10.25 — Футбол. Европейски кубкаш.
12.05 — Сакъердаме нотkаш.
13.05 — Документальни фильмаш.
14.10 — «Что означают ваши имена?...» яха бовзаш болча поэташцеи, композиторашцеи, исполнителашцеи дола вIашагIкхетар-концерт.
15.30 — Документальни фильма премьера.
16.00 — «Праздник ожидания праздника» яха берашта дола художественни фильм. 2-гIа сери.
17.05 — Ша тIара Московски балет.
18.00 — Цирк. Цирк. Цирк. ЦIей дезду программа.
18.50 — СССР гостелерадио музыкальни коллективаш эфире я.
19.50 — «На темной стороне Луны» яхача 4 сери йолча художественни фильма премьера. 1-ра сери.
21.00 — Ха.
21.40 — «На темной стороне Луны» яхача художественни фильма 2-гIа сери.
22.45 — Шахматий дунен чемпионат.
23.00 — Халхараш, халхараш, халхараш. Сочера бальни халхараш дерий Дунен халкъашта юкъера конкурс.
00.00 — Кердадараш.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — Оперные увертюры.
9.05 — Дунен халкъашта юкъера фольклорни фестиваль.
9.50 — Тхоца де ,оаха санна де. оахачул дикагIа де.
10.50 — «Незнайка с нашего двора» яха берашта дола фильм. «Большой сюрприз». 2-гIа сери.
11.55 — «Все грани прекрасного. Песни о парках» яха передача.
12.55 — Хоккей. СССР чемпионат. «Крылья Советов» — «Динамо» (Москва).
15.15 — Документальни фильма премьера.
15.35 — «Сказка о том, как песня народная зло победила» яха передача.
16.25 — Передачай программа.
16.30 — Фильм-концерт.
16.55 — Музыкальни открыткаш.
17.05 — «Сихле дика де» (нохчий меттала).
17.25 — «Сохраним духовные ценности» (Гудермесски район).
17.40 — «Гардемарины, вперед» яхача художественни фильма 3-гIеи 4-гIеи сереш.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — Теннис. Дунен халкъашта юкъера турнир.
21.00 — Ха.
21.40 — СССР халкъа артиста Б. Штоколова концерт.
22.55 — Документальни фильма премьера.

9 НОЯБРЬ, ПIАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

9.00 — Дунен халкъий кхоллам.
9.30 — «Живи, Земля!» Экологически программа.
10.30 — Под знаком «Пи» яха передача.
11.30 — Партнер.
12.00 — «Бурда модена» хьахьокх...
12.30 — Тамара Вольская (домбра).
12.40 — Документальни фильмаш.
13.55 — «Да здравствует Серванц» яхача мультфильма премьера.
14.40 — «Русский дом» яхача художественно - публицистически телефильма премьера.
16.05 — «Праздник ожидания праздника» яха берашта дола художественни фильм. 3-гIа сери.
17.10 — «Марий Эл» яхача паччахьалкхен вокально-хореографически ансамбла концерт.
18.00 — Дунен халкъашта юкъера панорама.
18.45 — «Чудовище» яха мультфильм.
18.55 — «На темной стороне Луны» яха художественни фильм. 3-гIа сери.
20.00 — Хьахьокх «Программа 500», «Капитал-шоу». «Поле чудес» яхача программаш.
21.00 — Ха.
21.40 — Коллаж.
21.45 — Из хиннад... хиннад...
22.00 — «Вид» хьахьокх: «Взгляд», «Веди», «Синематограф», «МТВ».
СалоIача хана — 23.40 — Ха.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — Р. Даминова дIалокх. Татарски халкъа иллеш.
8.35 — «Площадь Пушкина» яхача документальни фильма премьера.
8.45 — «Проданный смех» яха берий фильм.
11.10 — «50 на 50» яха передача.
12.40 — КВН-90. Одесски паччахьалкхен университетеи Воронежски инженерно-строительни институтеи хинна вIашагIкхетар. ШоллагIа полуфинал.
14.30 — Еррисоюзни фольклорно - этнографически ансамбла фестиваль.
15.30 — «Мартышки и смычки» яха мультфильм.
15.45 — Россеи документальни экран.
17.15 — Передачей программа.
17.20 — Кинопрограмма.
18.25 — Шуга кхайк СПТУ № 4.
18.30 — Музыкальни открыткаш.
18.40 — «Шоана, бераш». Журнал «СелаIад» (нохчий меттала).
19.00 — «Демократическая Россия». Духхьалара эфир.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — Теннис. Дунен халкъашта юкъера турнир.
21.00 — Ха.
21.40 — Балтика оаз.
23.10 — Боккхийчарна дола мультфилмаш.
23.25 — Ширача замана оаз. Киноконцерт.
00.15 — «Комический любовник, или Любовные затеи сэра Джона Фальстафа» яха художественни фильмаш.

10 НОЯБРЬ, ШОАТТА

I ПРОГРАММА

8.00 — Массанена йола спорт.
8.15 — Ритмически гимнастика.
8.45 — Документальни фильма премьера.
9.00 — Iуррехьа.
10.00 — Даймехка тIем тIа.
11.00 — Iуйрийнара сакъердаме программа.
11.30 — «Дунен гонахьа». Альманах.
12.30 — «УнахцIено».
13.15 — Юрта сахьат. Панорама.
14.30 — Марафон-15.
16.00 — Саги закони. Правовой видеоканал.
18.30 — Россеи парламентски вестник.
18.45 — СССР Гостелерадио музыкальни коллектива концерт.
19.35 — «Осенние корабли» яха мультфильм.
19.45 — «На темной стороне Луны» яха художественни фильм, 4-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.40 — Шахматий дунен чемпионат.
21.55 — Советски милиценна хетадаь концерт.

II ПРОГРАММА

8.00 — Зарядка е дIаотта!
8.15 — Концерт.
8.45 — Эрсий къамаьл.
9.15 — Документальни фильма премьера.
10.15 — Киноконцерт.
12.00 — «Шун... шерал тIехха яле».
12.45 — Мультфильм.
13.15 — И. Кальман.
14.30 — «Советская Россия» яха видеоканал.
17.00 — Передачай программа.
17.05 — Документальни фильм.
17.30 — «И думы сердца в песню перелью» яха передача.
18.35 — Музыкальни открытка.
18.40 — «Сердало» газета: харцон нийсхон». Передаче дакъалоац газета кердача редактора Чахкиев СаIидеи редакци журналисташеи (гIалгIай меттала).
19.20 — Концерт.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — Теннис.
21.00 — Ха.
21.40 — «Ревизор» яха фильм-спектакль.

РАДИО

7 НОЯБРЬ, КХАЬРА

СИЙЛАХЬ - БОККХАЧА ОКТЯБРА 73 ШУ ДИЗАРАХ

8.15 — Позывнеш. Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.35 — 9.00 — Дезача ден музыкальни программа.
15.15 — Концерт (гIалгIай меттала).
16.00 — ЛаьрхIа йола выпускаш (эрсий е, нохчий е, гIалгIай меттала).
16.30 — 17.00 — Халхар де хьех.
18.00 — 19.00 — ЦIей дезадеш йола музыкальни программа дIахо хьо (нохчий меттала).

ТХА АДРЕС: 364907, г. Грозный, Маяковске ул., 92. Телефонаш: редактора — 22-45-57; редактора заместитела — 22-85-07; бехк токхама секретара — 22-84-68; отделий: идеологически — 22-53-12, промышленностеи транспортеи — 22-75-81, 22-65-01; агропромышленни—22-47-84, 22-90-66; культура — 22-64-75, 22-75-78; письмой — 22-85-64; машинописни бюро—22-89-51; корректорски — 22-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-54-04; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-90-66; 22-47-84; культуры — 22-64-75; 22-75-78; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92.

Заказ № 3223.